

INFOSTAT – INŠTITÚT INFORMATIKY A ŠTATISTIKY
Výskumné demografické centrum

Obyvateľstvo Slovenska

1918 – 1938

Edícia: Akty
Bratislava, apríl 2002

Publikácia charakterizuje stav a pohyb obyvateľstva Slovenska v období rokov 1918 až 1938.

Autor:

Vladimír Srb

Grafická úprava:

Ján Mészáros

Táto práca bola vytvorená v Inštitúte informatiky a štatistiky Bratislava. Jej text je možno použiť len po príslušnom citovaní.

Práca neprešla jazykovou úpravou.

OBSAH

ÚVOD	5
1. ÚZEMÍ A OBYVATELSTVO	5
2. KONCENTRACE A URBANIZACE OBYVATELSTVA	6
3. VĚKOVÉ SLOŽENÍ OBYVATELSTVA	7
4. EKONOMICKÁ STRUKTURA OBYVATELSTVA	8
5. NÁRODNOST OBYVATELSTVA	10
6. NÁBOŽENSKÉ VYZNÁNÍ OBYVATELSTVA	11
7. PŘIROZENÁ MĚNA OBYVATELSTVA	12
8. STĚHOVÁNÍ OBYVATELSTVA	19
9. RETROSPEKTIVNÍ VÝVOJ OBYVATELSTVA	20
10. MEZINÁRODNÍ SROVNÁNÍ REPRODUKCE OBYVATELSTVA	20
ZÁVĚR	22
PŘÍLOHA 1	24
PŘÍLOHA 2	25

ÚVOD

Demografická statistika a demografie Slovenské republiky mají víc než dvoustetletou tradici. Na území dnešní Slovenské republiky byla první konskripce obyvatelstva provedena v rámci Uherského království v roce 1784 a to proti vůli domácí šlechty. To byl také důvod, že se výsledky tohoto soupisu nedochovaly. Statistické sledování přirozeného pohybu obyvatelstva začalo v roce 1852. První novodobou censovou akcí – společnou celému Rakousku – Uhersku bylo sčítání lidu 31. října 1857. Pak následovaly censy v desetiletých odstupech, jak to bylo doporučeno mezinárodními statistickými orgány. Od roku 1918 sledovalo Slovensko censové akce i statistiku pohybu obyvatelstva společně s Českem v rámci Československé republiky.

Předložený příspěvek je věnován vývoji obyvatelstva na Slovensku od roku 1918 do roku 1938. Hranice Slovenska byly po první světové válce určeny Trianonskou smlouvou vítězných států, v tom i Československé republiky, s Maďarskem 4. června 1920. Slovensko tak bylo vymezeno hranicemi s územím 48 936 km² s odchylkami nepřesnosti vymezení resp. vyměření. Trianonský mír tak prvně v historii Slovenska určil i jeho hranice. Vymezil tak území, které v různých variantách požadoval první zahraniční odboj reprezentovaný T. G. Masarykem, E. Benešem a M. R. Štefánikem u spojeneckých vlád na jednáních o Versailleský mír v roce 1920.

Ještě I. Statistická příručka Republiky Československé, sestavovaná v roce 1919 a vydaná v roce 1920 Státním úřadem statistickým¹, uvádí, že „V tabulkách o Slovensku, které jsou sestaveny podle pramenů maďarských, bylo nutno za území Slovenska pokládati 16 žup a 4 města s právem municipálním v celkové výměře 56 298 km² s 3 350 600 obyvateli.“²

Jak je zřejmé, byla ke Slovensku počítána i župa Užhorod. Po jejím odečtení mělo takto vymezené Slovensko rozlohu 53 068 km², kde v roce 1910 bylo sečteno 3 188 511 přítomných obyvatel. Podle mateřského jazyka zde bylo 1 672 966 Slováků, 7 762 Čechů, 90 726 Rusínů, 203 268 Němců, 1 155 362 Maďarů, 26 448 Poláků a 31 939 příslušníků jiných nebo nezjištěných národností.

Ještě před uzavřením Trianonského míru bylo 20. srpna 1919, tedy záhy po skončení osvobozovacích bojů s Maďarskem, provedeno na území podřízeném ministerstvu s plnou mocí pro správu Slovenska, předběžné sčítání lidu, jehož výsledky obsahuje „Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919“.³

Celkem bylo sečteno 2 948 307 obyvatel, v tom československé národnosti 1 962 766 (66,57 %) obyvatel, 93 411 (3,17 %) rusínské národnosti, 692 831 (23,50 %) maďarské národnosti, 143 589 (4,87 %) německé národnosti a 55 710 (1,89 %) jiné národnosti. Ze 3542 obcí mělo 2087 obcí většinu 90 – 100 % obyvatelstva československé národnosti. Výměra Slovenska nebyla uvedena. Ještě analýza sčítání lidu 1921 uváděla, že data o plošné výměře Slovenska a Podkarpatské Rusi jsou toliko přibližná.⁴

Prameny k naší analýze byly svazky Československé statistiky, řada VI. (sčítání lidu) a řada XIV. (pohyb obyvatelstva). Za sčítání lidu 1921 (svazek 9) a sčítání lidu 1930 (svazek 98) včetně dalších šesti svazků o sčítání lidu 1921 a sedmi svazků o sčítání lidu 1930, jsou u počtu obyvatelstva uváděny údaje za tehdejší území, u dat o pohybu obyvatelstva byly prováděny přepočty na území od roku 1947, t.j. po získání tří obcí z Maďarska a bilancovaném úbytku 12 obcí ve prospěch Svazu sovětských socialistických republik v roce 1946. Přes uvedené metodické poznámky se někdy stává, že i v úředních pramenech se vyskytnou o jedné a téže charakteristice odlišné údaje, vyplývající ze způsobu zpracování příslušných charakteristik.

1. ÚZEMÍ A OBYVATELSTVO

Pro nedostatek přesnějších údajů o výměře Slovenska k okamžiku vzniku společného státu Čechů a Slováků 28. října 1918 uvádíme jeho rozlohu, jak byla vymezena při sčítání lidu 1921, t.j. 48 936 km². Jako počet obyvatelstva se k tomuto datu uvádí na základě zpětných rekonstrukcí censových dat a údajů o pohybu obyvatelstva 2 968 tis. přítomných obyvatel, v tom 1 438 tis. mužů a 1 530 tis. žen.⁵

Administrativní uspořádání Slovenska a Česka v rámci vzniklé Československé republiky bylo převzato z uherského a rakouského právního řádu na základě tzv. recepčního zákona č. 11/1918 Sb.z. a n. Na Slovensku to znamenalo župy, samosprávné obvody (municipální města), okresy, magistrátní města, notariáty a obce. V roce 1910 bylo na Slovensku 102 okresů včetně 3 okresů v Užhorodské župě a částí okresů v župě Hont, Novohrad, Gemer, Abauj – Torna a Zemplín.

¹ Statistická příručka Republiky Československé I. Praha 1920. Vydal Státní úřad statistický, 106 s.

² Bratislava, Trenčín, Tekov, Turec, Orava, Liptov, Zvolen, Spiš, Šariš, Hont, Novohrad, Gemer, Abauj-Torna, Zemplín, Užhorod, a města Bratislava, Štiavnica, Košice, Komárno.

³ Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919. Vydalo ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska. Bratislava 1920. 211 s.

⁴ Sčítání lidu v Republice československé k 15. únoru 1921. Československá statistika, svazek 9, s.1.

⁵ Demografická příručka 1981. Praha 1982.

Tab. 1: Administrativní rozdělení v roce 1921 a 1930

Rok	Počet					Průměrná rozloha v km ²		
	Konskripční osady	Místní obce	Politické okresy	Samosprávně města	Soudní okresy	Místní obce	Politické okresy	Soudní okresy
1921	3 510	3 510	94	34	76	13,9	521	644
1930	3 524	3 479	77	2	78	14,1	636	628

Pramen : Československá statistika, sv.98. Praha 1934. Státní úřad statistický.
Území: 48 936 km² v r. 1921 resp. 49 006 km² v r. 1930.

Územní správa byla z hlediska vyšších územních celků nově upravena celostátně zákonem č. 126/1926 Sb. z. a n., o zřízení župních úřadů, což znamenalo celostátní přijetí župního zřízení, avšak v život byla nová úprava realizována jen na Slovensku se župami: XV. Bratislava, XVI. Nitra, XVII. Martin, XVIII. Zvolen, XIX. Liptovský Mikuláš, XX. Košice. Výsledky sčítání lidu 1921 byly zpracovány podle žup a to dokonce i v českých zemích, kde zákon o župním zřízení nevstoupil v účinnost. Župní zřízení bylo zrušeno zákonem č. 125/1927 Sb. z. a n., o územní organizaci všeobecné správy. Tímto zákonem byly zřízeny v celostátním měřítku země a Slovensko bylo jednou z nich. Tato úprava trvala až do konce první republiky a znovu po druhé světové válce až do roku 1949, kdy byly zřízeny kraje zákonem č. 280/1948 Sb., o krajském zřízení.

Sčítání lidu 15. února 1921 zjistilo na Slovensku na území 48 936 km² 3 000 870 přítomných obyvatel. Na 1 km² tak připadlo 61 obyvatel. Administrativně bylo Slovensko členěno do 3510 místních obcí s průměrným počtem 855 obyvatel. Na rozdíl od Česka neznalo Slovensko území tzv. konskripčních osad. Proto jejich počet byl ztotožněn s územními obcemi. Konskripční osady vznikaly na Slovensku postupně jako program symetrie s územním uspořádáním Česka. Měly určitá omezená práva místní správy, avšak v zásadě odvozená od pravomocí místních obcí.

Politickou správu charakterizovalo 94 politických okresů o průměrné rozloze 521 km² s průměrným počtem 31 924 obyvatel. Soudní okresy byly větší: měřily 644 km² a měly v průměru 39 485 obyvatel. Dostupnost jak politických, tak zejména soudních okresů byla, zejména kvůli dopravním obtížím, nesnadná a postupně se dokonce zhoršovala.

Sčítání lidu 1. prosince 1930 zjistilo na území 49 006 km² celkem 3 329 793 přítomných obyvatel, což znamenalo vzrůst o 11,0 % čili významný projev vitality a dynamického růstu. Hustota zalidnění se zvýšila na 68 obyvatel na 1 km². Počet místních obcí se snížil na 3 479 s průměrným počtem 957 obyvatel. V územní správě došlo k radikálnímu snížení počtu politických okresů na 77, které nyní měly průměrně 41 945 obyvatel. Naopak počet soudních okresů se pod tlakem požadavků zvýšil alespoň o dva na 78 s průměrným počtem 42 690 obyvatel, což i nadále bylo těžko únosné. Radikální bylo snížení počtu samosprávních měst z 34 na pouhá dvě města, Bratislavu a Košice. Počet konskripčních osad vzrostl na 3 524, což znamenalo relativní a pochopitelnou neochotu zastupitelských orgánů obcí k jejich členění na menší území, neboť rozloha obcí byla jen 14,1 km² čili administrativně dobře zvládnutelná.

2. KONCENTRACE A URBANIZACE OBYVATELSTVA

Koncentrace a urbanizace obyvatelstva souvisí úzce s jeho odvětvovým členěním. Na Slovensku je důležitým faktorem při rozsídlení populace jeho ortografický profil, jeho členění, výškové rozmístění základních sídel. Polovina území leží v nadmořské výšce od 400 m výše. V roce 1910 mělo 40,7% obyvatel bydliště v obcích ležících v nadmořské výšce 400 a více metrů, v roce 1921 to bylo 39,7% a v roce 1930 ještě stále 39,0%.

Podle sčítání lidu v roce 1921 bylo z 3 510 obcí 3 271 obcí, které měly méně než 2 000 obyvatel. V roce 1930 mělo z úhrnného počtu 3 479 obcí méně než 2 000 obyvatel 3 199 obcí.

Při celozemském zvýšení počtu obyvatel mezi oběma sčítáními o 11,0 % se počet obyvatel v ryze venkovských obcích do 2 000 obyvatel zvýšil pouze o 2,8 %, což vedlo k tomu, že podíl venkovského obyvatelstva se snížil z 62,8 % na 58,2 %, avšak nadále to byl podíl svědčící o vysoké dekoncentraci populace země.

Tab. 2: Rozmístění obyvatelstva podle velikostních skupin obcí v roce 1921 a 1930

Rok	Úhrn obyvatelstva	V tom v obcích s počtem obyvatel						
		do 2 000	2000 -	5000 -	10000 -	20000 -	50000 -	100000 a více
1921	3 000 870	1 885 848	559 905	223 372	185 658		146 087	
1930	3 329 793	1 938 498	637 130	268 594	180 989	110 621	70 117	123 844
Rozdíl (%)	11,0	2,8	13,8	20,2	-2,5		-52,0	
Rozmístění v procentech								
1921	100	62,8	18,7	7,4	6,2		4,9	
1930	100	58,2	19,1	8,1	5,5	3,3	2,1	3,7

Od roku 1921 do roku 1930 se nejrychleji zvýšil počet obyvatelstva větších venkovských měst s 5 000 až 9 999 obyvatel a to o 20,2 %. Měst této velikosti bylo při prvním sčítání 33, při druhém censu se počet zvýšil na 41. Počet měst s 10 000 a více obyvatel vzrostl mezi oběma censy z 15 na 21, podíl jejich obyvatelstva vzrostl z 11,2 % na 14,6 %. V roce 1921 měly Košice 52 898 obyvatel a Bratislava 93 189 obyvatel, takže obě města byla pod hranicí velkoměst. Teprve v roce 1930 se Bratislava přesunula do kategorie velkoměst počtem 123 844 jako jediné slovenské velkoměsto a Košice zůstaly jediným reprezentantem měst před touto hranicí počtem 70 117 obyvatel. Ve všech případech jde o počty obyvatel na území obcí a měst v okamžiku sčítání lidu, nikoli tedy na tzv. územně srovnatelném území.

Podíl městského obyvatelstva, reprezentovaného podle A. Boháče městy a jejich předměstími⁶, byl v roce 1910 pouze 22,7 %, v roce 1921 sice vzrostl na 23,9 % a v roce 1930 dosáhl už hladiny 26,1 %, avšak nadále zůstával za podíly urbanizovaných populací v průmyslových zemích. K vyššímu soustředění populace do měst a tím ke zvýšení podílu urbanizované populace došlo na Slovensku až po druhé světové válce během procesu rychlé industrializace země.

3. VĚKOVÉ SLOŽENÍ OBYVATELSTVA

Věkové složení obyvatelstva na Slovensku patřilo na počátku 20. století k nejmladším v Evropě. Z úhrnu 3 000 870 obyvatel v roce 1921 bylo 1 459 540 mužů a 1 541 330 (51,23 %) žen. V roce 1930 mělo Slovensko 3 329 793 obyvatel, z nichž bylo 1 614 024 mužů a 1 715 769 (51,53 %) žen.

Tab. 3: Základní věkové skupiny obyvatelstva v roce 1921 a 1930

Rok	Úhrn	Muži				Ženy			
		0 - 14	15 - 39	40 - 59	60 +	0 - 14	15 - 39	40 - 59	60 +
1921	3 000 870	492 432	588 228	256 041	122 839	487 450	620 405	291 160	142 315
1930	3 329 793	535 880	674 075	260 058	144 011	525 700	709 719	309 233	171 117
Diff. (in %)	11,0	8,8	14,6	1,6	17,2	7,8	14,4	6,2	20,2
		Ze 100 mužů bylo ve věku shora				Ze 100 žen bylo ve věku shora			
1921		33,7	40,3	17,5	8,5	31,6	40,3	18,9	9,2
1930		33,2	41,8	16,1	8,9	30,6	41,4	18,0	10,0
		Absolutní počet obyv. ve věku shora				Ze 100 obyvatel bylo ve věku shora			
1921	3 000 870	979 882	1 208 633	547 201	265 154	32,7	40,3	18,2	8,8
1930	3 329 793	1 061 580	1 383 794	569 291	315 128	31,9	41,6	17,1	9,4

Dynamická přirozená měna obyvatelstva vedla i při migračních ztrátách ke značnému přírůstku obyvatelstva, ale také ke změnám ve věkovém složení, které však na rozdíl od jiných zemí, např. Česka, neměly ještě žádné mimořádně nepříznivé důsledky.

Počet dětí mladších 15 let se mezi prvními poválečnými populačními censy zvýšil o 8,3 % a podíl dětí na úhrnu obyvatelstva klesl pouze z 32,7 % na 31,9 %. Počet obyvatel ve věku 15–39 let vzrostl o 14,5 % a to rovnoměrně u mužů (14,6 %) i žen (14,4 %). Počet obyvatel ve věku 15–39 vzrostl během deseti intercensálních let o 4,0 %. Avšak proti přírůstku žen o 6,2 %, počet mužů se v tomto věku zvýšil pouze o 1,6 %. Nízký přírůs-

⁶ A. Boháč: Obyvatelstvo Československa. In: Československá vlastivěda, Národopis I., Praha 1936.

tek spočíval v tom, že v roce 1930 se do tohoto věku dostaly ročníky narozené v letech 1871–1890 čili generace účastníků první světové války.

V roce 1921 bylo v produkčním věku 15–59 let celkem 58,5 % obyvatel, v roce 1930 se podíl nepatrně zvýšil na 58,7 %. V produkčním věku tak bylo v roce 1930 v úhrnu 1 953 085 obyvatel proti 1 755 834 při prvním poválečném censu. V mimoprodukčním věku došlo ke zvýšení počtu z 1 245 036 na 1 376 708 obyvatel.

Z poměru počtu obyvatel v produkčním a mimoprodukčním věku vyplývaly relace nazývané „indexy věkového složení“ a to v podobě „indexu mládí“ jako počtu dětí mladších 15 let na 100 obyvatel starších 60 let, resp. „indexu stáří“ jako počtu obyvatel starších 60 let na 100 obyvatel ve věku mladším 15 let. Při pomalém stárnutí obyvatelstva Slovenska se „index mládí“ mezi oběma prvními sčítáními snížil pouze z 369,6 na 336,9 a „index stáří“ naopak vzrostl z 27,1 pouze na 29,7 %. Obě změny tedy byly poměrně nepatrné.

Ukazateli z oblasti ekonomického nebo sociálního zatížení jsou „indexy ekonomického zatížení“, které vyjadřují počet obyvatel v mimoprodukčním věku, kteří připadají na 100 obyvatel v produkčním věku. Zde došlo mezi rokem 1921 a 1930 ke snížení celkového zatížení ze 70,9 na 70,5 obyvatel v mimoprodukčním věku na 100 obyvatel v produkčním věku. Významná však byla změna struktury tohoto zatížení. Zatímco v roce 1921 připadalo na 100 obyvatel v produkčním věku zatížení dětskou složkou počtem 55,8 dětí, v roce 1930 to bylo jen 54,4 dětí; u zatížení obyvateli staršími 60 let došlo ke zvýšení podílu indexu z 15,1 na 16,1. Situace se tedy zhoršila v tom směru, že zatížení se nyní týkalo zatížení spíše starším obyvatelstvem, kdežto v roce 1921 to byly děti, které „zatěžovaly“ obyvatele v produkčním věku. Přesto byly tyto ukazatele nadále – ve srovnání s jinými zeměmi, např. Českem – neobyčejně příznivé.

Obyvatelstvo Slovenska si zachovávalo odlišně příznivé věkové složení, měřené podílem dětí ve vztahu k úhrnu obyvatelstva i ve vztahu k ostatním věkovým skupinám, i řadu let po druhé světové válce. Situace se začala výrazněji měnit teprve v 70. letech 20. století.

4. EKONOMICKÁ STRUKTURA OBYVATELSTVA

Slovensko patřilo k velmi zemědělským oblastem střední Evropy. Na přelomu 19. a 20. století bylo na zemědělství závislých 66,3 % obyvatelstva. Ještě v roce 1910 na něm záviselo 62,6 % populace. V tomto směru se situace valně nezměnila ani po první světové válce. Při sčítání lidu 1921 bylo na Slovensku 60,6 % obyvatelstva závislého na prvním ekonomickém sektoru, což byl zhruba dvojnásobek než v českých zemích. Ačkoli industrializace Slovenska byla jedním z politických programů poválečných vlád, nepodařilo se industrializaci do roku 1930 zvýšit tak, aby zemědělství mělo obživu méně než 56,8 % obyvatel.

Tab. 4: Obyvatelstvo podle závislosti na ekonomických odvětvích 1900 – 1930

Rok	Úhm	Odvětví národního hospodářství				Struktura podle odvětví v %			
		Zeměděl., lesnictví, rybářství	Průmysl a výrobní živnosti	Obchod, peněžnictví, doprava	Ostatní	Zeměděl., lesnictví, rybářství	Průmysl a výrobní živnosti	Obchod, peněžnictví, doprava	Ostatní
1900	2 790 234	1 849 003	440 320	191 240	309 671	66,27	15,78	6,86	11,09
1910	2 925 251	1 830 428	538 001	233 523	323 299	62,57	18,39	7,99	11,05
1921	2 998 244	1 817 878	522 593	229 869	427 904	60,63	17,43	7,67	14,27
1930	3 329 793	1 892 042	634 797	338 912	464 042	56,82	19,07	10,17	13,94

Pramen: A. Boháč: Obyvatelstvo v Československé republice. In: Československá vlastivěda, Národopis I. Praha 1936

Hladina industrializace tak rostla pomalu. V roce 1921 bylo na „průmyslu a výrobních živnostech“, jak zněla definice, závislých 17,4 % obyvatel, což byl nižší podíl než v roce 1910, avšak důvod byl ten, že se data za rok 1910 nepodařilo převést na novou klasifikaci odvětví (např. v roce 1910 byli holiči, kadeřníci ap. klasifikováni jako činní v průmyslu). Teprve v roce 1930 záviselo na průmyslu a výrobních živnostech už 19,1 % populace. V Česku se v této době snížil podíl závislých na uvedených aktivitách z 33,4 % na 33,2 %, takže ani zde industrializace nepostoupila.

Tab. 5: Ekonomická aktivita obyvatelstva v roce 1921 a 1930

Pohlaví	Rok 1921			Rok 1930		
	Úhr	z toho ekon. činní		Úhrn	z toho ekon. činní	
		Počet	% zapojení ¹		Počet	% zapojení ¹
Muži	1 459 540	947 611	112,5	1 614 024	998 164	107,0
Ženy	1 541 330	286 096	33,7	1 715 769	439 062	46,2
Celkem	3 000 870	1 233 707	72,9	3 329 793	1 437 226	76,3

¹ Na 100 mužů ve věku 15 - 59 let resp. žen ve věku 15 - 54 let.

Kromě ekonomicko-výrobních aspektů a vývoje odvětvové příslušnosti jak ekonomicky činných obyvatel, tak úhrnu obyvatelstva, byl důležitý i vývoj míry ekonomického zapojení populace. V roce 1921 připadalo na 100 mužů ve věku 15–59 let 112,5 ekonomicky činných mužů. Tato hranice překračující 100 svědčila o tom, že výdělečně pracoval poměrně značný počet mužů v mimoprodukčním věku. To platilo i pro rok 1930, kdy na 100 mužů ve věku 15–19 let bylo ekonomicky činných 107,0 mužů. Důležitý byl vývoj intenzity ekonomického zapojení žen. V roce 1921 připadalo na 100 žen ve věku 15–54 let (konvenční věková hranice potenciálního zapojení osob ženského pohlaví v praceschopném věku ve statistice pracovních sil) jenom 33,7 ekonomicky činných žen. V roce 1930 byla míra ekonomické aktivity žen už 46,2.

Tab. 6: Obyvatelstvo podle příslušnosti k odvětví národního hospodářství a postavení v povolání v roce 1930

Odvětví národního hospodářství	Úhrn	Ekonomicky aktivní				Pomáhající rod. příslušníci	Rod. přísluš. bez povolání	Služebnictvo
		Samostatně činní	Úředníci	Zřizenci	Dělníci a učni			
Zemědělství	1 822 114	289 010	1 488	2 672	216 236	337 431	971 944	3 333
Lesnictví a ryb.	69 928	117	1 457	3 609	16 294	12	47 484	955
Průmysl	634 797	52 278	8 135	9 636	175 853	1 430	379 791	7 674
Obchod a peněž.	181 278	30 795	8 436	16 256	11 161	4 867	94 826	14 937
Doprava	157 634	3 297	10 074	17 284	15 376	136	109 501	1 966
Veřejné služby, svob. povolání	155 983	5 861	34 386	19 239	4 653	56	80 769	11 019
Vojsko	54 030		2 264	2 685	42 904		5 797	380
Domácí služby	25 919	1 412	31	127	15 716	37	8 387	209
Ostatní	160 811	93 221		6	128	91	62 115	5 250
Neudáno	67 239				27 395	7	39 808	29
Úhrmem	3 329 733	475 991	66 271	71 514	525 716	344 067	1 800 422	45 752

Pramen: Statistická ročenka Republiky československé 1938. Praha 1938.

Sociální postavení ekonomicky aktivního obyvatelstva a ostatních osob příslušných k hlavním ekonomickým odvětvím v roce 1930 svědčí o tradiční struktuře země dosud málo industrializované, ale s vysokým podílem samostatně výdělečných osob, se značným podílem „pomáhajících rodinných příslušníků“ a nezadbatelným podílem domácího služebnictva. I klasifikace sociálního postavení tomu odpovídala.

Ekonomicky aktivních osob bylo 34,2 % z úhrnu obyvatelstva. Rodinní příslušníci bez vlastního povolání představovali 54,1 % slovenské populace. Vysoký byl podíl „pomáhajících rodinných příslušníků“, totiž 10,3 % všech obyvatel. Na služebnictvo připadalo 14,3 % všech obyvatel, na dělníky připadal podíl 15,8 %, na úředníky 2,0 % a na zřizence (v tehdejší terminologii) 2,1 % obyvatel.

V roce 1930 připadalo na jednoho ekonomicky činného obyvatele na Slovensku 2,92 obyvatel a 1,58 rodinných příslušníků bez vlastního povolání. U osob příslušných resp. závislých na zemědělství připadlo na jednoho ekonomicky činného obyvatele 3,58 závislých na tomto odvětví a 1,91 rodinných příslušníků. U obyvatelstva závislého na průmyslu byly analogické ukazatele 2,58 a 1,54, u obyvatel závislých na obchodě a peněžnictví byly ukazatele 2,72 a 1,42 a u obyvatelstva závislého na veřejných službách měly ukazatele podobu 2,43 a 1,26. Z uvedených dat možno usuzovat na velikost domácností ev. rodin uvedených kategorií obyvatelstva.

Světová ekonomická krize třicátých let dolehla na Slovensko v menší míře než na průmyslové země, přesto už v roce 1931 bylo zde zaznamenáno 17,3 tis. žadatelů o práci, v roce 1933 už 88,0 tis. a v roce 1935 dosáhl

počet vrcholu 92,3 tis. ročního průměrného počtu žadatelů o práci. Poté následoval příznivý obrat v důsledku zbrojení republiky na 87,7 tis. žadatelů v roce 1936 a 77,8 tis. v roce 1937, což bylo 22 osob na tisíc obyvatel.

Industrializace a deagrarizace obyvatelstva Slovenska pokračovala i za války 1939–1945, přesto v roce 1950 záviselo na primárním ekonomickém sektoru zemědělství, lesnictví a rybnářství 41,9 % obyvatel proti klasifikačně srovnatelným 56,7 % v roce 1930 a na průmyslu 18,4 % proti 14,6 % v roce 1930 podle časově srovnatelné klasifikace.

5. NÁRODNOST OBYVATELSTVA

Národnost obyvatelstva byla pro slovenské etnikum až do roku 1918 doslova problémem životní důležitosti. Dokládají to údaje o vývoji počtu Slováků a jejich podílu na poválečném území Slovenska, jak byly tyto údaje rekonstruovány pro Statistický lexikon obcí v Republice československé, III. Slovensko, Praha 1927, a republikovány v Demografické příručce 1981, Praha 1982.⁷

V roce 1880 bylo podle mateřské řeči na Slovensku 1 562 603 Slováků (63,1 %), v roce 1890 počet vzrostl na 1 608 764, ale podíl se snížil na 62,4 %. V roce 1900 bylo jako Slováci sečteno 1 694 532 obyvatel a podíl klesl na 60,9 %. V roce 1910 klesl i absolutní počet na 1 680 020 Slováků při současném zmenšení podílu na 57,6 % obyvatelstva.

Tab. 7: Národnost obyvatelstva v roce 1921 a 1930

Rok	Absolutní počet									
	Úhrn	Slovenská	Česká	Ruská ¹	Německá	Maďarská	Židovská	Polská	Rumunská	Ostatní
1921	3 000 870	1 952 368	72 635	88 970	145 844	650 597	73 628	6 059	588	10 181
1930	3 329 793	2 250 616	121 696	95 783	156 279	585 434	72 678	7 023	427	39 857
Rozdíl (%)	11	15,3	67,5	7,7	7,2	-10	-1,4	15,9	-27,4	291,5
Struktura v procentech										
1921	100	65,1	2,4	3	4,9	21,7	2,4	0,2	0	0,3
1930	100	67,6	3,7	2,9	4,7	17,6	2,2	0,2	0	1,1

¹ v tom i ukrajinská, rusínská, podkarpatská.

Pramen: Československá statistika svazek 9 a 98. Praha, Státní úřad statistický.

Ačkoli politické orgány a Ústava Republiky československé z roku 1920 znaly jako většinový národ státu „národ československý“, demografové a statistici respektovali už od roku 1918 existenci dvou svébytných etnik – českého a slovenského – a i když oficiální publikace během trvání první republiky vykazovaly v sestavách zpracovávaných podle národnosti vždy pouze jednotnou „československou národnost“, Státní úřad statistický vedl své bilance i odděleně za národnost českou a národnost slovenskou. Tak byla zachována možnost rekonstrukce dat i ukazatelů odděleně podle obou národností.

Přes válečné ztráty 1914–1918 se sníženou přirozenou reprodukcí a vystěhovalctvím vzrostl počet obyvatelstva slovenské národnosti – i v roce 1921 určované především podle mateřského jazyka – podle sčítání lidu v roce 1921 proti roku 1910 o 16,2 % na 1 952 368 přítomných obyvatelů. Podíl tak vzrostl z předválečných 57,6 % na 65,1 % obyvatel v roce 1921.

Posunutí státní hranice na Dunaj a Ipel mělo za následek, že se do Československa a tím do Slovenska dostalo 650 597 Maďarů, kteří tak představovali 21,7 % obyvatelstva Slovenska. V roce 1910 jich bylo na území Slovenska sečteno 893 342 a představovali 30,6 % jeho populace; do roku 1921 se jejich počet snížil o 27,2 % zčásti z důvodu reslovakizace, řidčeji z důvodu asimilace nebo překlonožení národnosti.

Sčítání lidu 1921 zjistilo na území Slovenska 72 635 obyvatel české národnosti, což znamenalo 2,4 % přítomného obyvatelstva. Početně významnější však byla menšina rusko-ukrajinsko-rusínsko-podkarpatská (88 970 obyvatel, 3,0 %), ale i především německá (145 844 obyvatel, 4,9 %). Pro národnostní složení Slovenska bylo důležité, že židé měli možnost přihlásit se k židovské národnosti, i když – na rozdíl od příslušníků ostatních národních minorit – nemuseli ovládat židovský jazyk. Tak se stali důležitou národnostní minoritou se 73 628 příslušníky a 2,4 % zastoupením v obyvatelstvu Slovenska. Polská a rumunská menšina doplňuje pestré národnostní spektrum Slovenska v roce 1921. Význam však měla pouze polská etnita.

Do roku 1930 se počet obyvatel Slovenska zvýšil o 11,0 % díky vysoké míře přirozené reprodukce i sníženému vystěhovalctví. Počet obyvatel slovenské národnosti vzrostl o 15,3 % a podíl na úhrnu obyvatelstva se tak zvýšil na 67,6 %, takže společně s Čechy tvořili „československé etnikum“ se zastoupením 71,3 % na Slovensku. Mimořádný vzestup zaznamenala česká etnita o 67,5 % na 121 696 příslušníků. Počet Němců se zvýšil o

⁷ Demografická příručka 1981. Praha 1982, str. 298.

7,2 %, počet příslušníků maďarské menšiny však klesl o 10,0 %. Její podíl však nadále byl vysoký, totiž 17,6 %. Úbytek obyvatel židovské národnosti byl pouze 1,4 %, což znamenalo, že židé na Slovensku byli ochotni přiznávat vlastní etnicitu. Relativně vysoký, absolutně však malý vzestup zaznamenala polská minorita na severu Slovenska. Proti tomu rumunská menšina se počítala jen na pár stovek. Významný byl vzestup příslušníků „ostatních národností“ (+ 291,5 %). V roce 1930 bylo zjištěno mezi „ostatními“ 31 188 obyvatel cikánské národnosti.

Postcensové bilance obyvatelstva a odhady podle národnosti vykázaly ke středu roku 1937 při celkovém počtu 3 540 175 obyvatel 2 374 192 obyvatel slovenské národnosti (67,1 %), 161 000 české národnosti (4,5 %), 104 693 ukrajinské-ruské-rusínské národnosti (3,0 %), 7 390 polské národnosti (0,2 %), 622 843 maďarské národnosti (17,6 %), 158 725 německé národnosti (4,5 %) a 111 332 příslušníků ostatních národností (3,1 %).

Uvedený vývoj odvozovaný od reálných dat přirozené měny obyvatelstva a dat zahraničního stěhování a z odhadů sald vnitřního stěhování na území Československa získaných na základě výsledků diferenční metody z let 1921 – 1930, dokazuje, že Československo neprovádělo žádnou násilnou odnárodňovací politiku, k čemuž se zavázalo mírovými smlouvami Versailleskou a Trianonskou.

6. NÁBOŽENSKÉ VYZNÁNÍ OBYVATELSTVA

Náboženské vyznání obyvatelstva mělo na Slovensku podobnou politicko-kulturní váhu jako národnostní složení populace. Po válce 1914 – 1918 nabylo zřejmě na vyšší váze než tomu bylo před válkou a to otevřením se Slovenska západu. Vývoj náboženské struktury byl proto stejně závažný jako vývoj struktury národnostní.

Tab. 8: Náboženské vyznání obyvatelstva v roce 1921 a 1930

Rok	Náboženské vyznání									
	Úhrn	Římsko-katolické	Řecko a arménsko katolické	Evangelické všech denom.	Československé	Pravoslavné	Starokatolické	Izraelské	Jiné	Bez vyzn.a nezn.
	Absolutní počet									
1921	3 000 870	2 128 205	193 778	530 512	1 910	2 879	145	135 918	210	7 313
1930	3 329 793	2 384 355	213 725	555 900	11 495	9 076	149	136 737	1 208	17 148
Rozdíl v %	11,0	12,0	10,3	4,8	501,8	215,2	2,8	0,6	475,2	134,5
	Struktura v procentech									
1921	100,00	70,91	6,46	17,68	0,06	0,10	0,00	4,53	0,01	0,25
1930	100,00	71,61	6,42	16,69	0,35	0,27	0,00	4,11	0,04	0,51

Pro možnost porovnání poválečného vývoje se situací v roce 1910 uvedme podle I. Statistické příručky RČS (str. 9) údaje o náboženském složení obyvatelstva „Slovenska“, t.j. za 15 žup s 3 188 511 obyvateli: římský katolici 2 205 205 (69,2 %), řečtí katolici 202 301 (6,3 %), evangelici reformovaného vyznání 201 414 (6,3 %), evangelici augšburského vyznání 417 431 (13,1 %), pravoslavní 1691 (0,1 %), unitáři 232 (0,0 %), izraelité 159 653 (5,0 %), jiní a bez vyznání 584 (0,0 %).

Jak je zřejmé z přehledu v tab. 8, počet a podíl římských katolíků se do roku 1921 zvýšil. Zvýšil se i podíl řeckých katolíků a evangelíků všech denominací. Silně vzrostl počet příslušníků pravoslavné církve, tj. příslušníků řeckovýchodní nesjednocené církve. Významný byl úbytek izraelitů podle náboženského vyznání.

Během deseti intercensálních let nedošlo k takovým mezicírkevním přesunům, které bylo možno očekávat a s jakými operovali zastánci preference fungování a významu náboženského života na Slovensku. Počet příslušníků římskokatolické církve se zvýšil relativně rychleji než přírůstek úhrnu obyvatelstva Slovenska a vzrostlo i jejich zastoupení v populaci ze 70,9 % na 71,6 %. Vzrostl i počet příslušníků církve řecko- a arménsko-katolického vyznání a podíl se snížil jen nepatrně. Při zvýšení počtu evangelíků všech denominací o 4,8 % jejich podíl na obyvatelstvu klesl o jeden procentní bod na 16,7 %. V roce 1920 založená Církev československá, která v roce 1921 získala na Slovensku pouze 1 910 věřících, vzrostla do roku 1930 na 11 495 příslušníků, přesto představovala pouze 3,35 % obyvatelstva Slovenska. Silně vzrostl počet obyvatel hlásících se k pravoslaví. Jejich podíl na obyvatelstvu se zvýšil na 0,27 %. Počet izraelitů podle náboženství se zvýšil o 0,6 % a však jejich podíl na obyvatelstvu klesl ze 4,53 % na 4,11 %. Jestliže však v roce 1921 připadalo na 100 osob izraelského vyznání 54,2 obyvatel židovské národnosti, v roce 1930 to bylo 57,3 osob. Národnostní a církevní identita izraelitů tedy mírně vzrostla, i když nutno předpokládat odchylky v obou směrech, totiž proto, že nemusilo jít vždy jen o Izraelce podle národnosti hlásící se k izraelské církevní příslušnosti. V roce 1921 bylo sečteno 7 313 osob „bez vyznání a jiného náboženského vyznání“. „Bez vyznání“ bylo skutečně 6 818 obyvatel,

ostatek byl jiné církevní příslušnosti. V roce 1930 nelze oddělit z počtu 17 148 obyvatel bez vyznání a osob s nezjištěným vyznáním osoby bezkonfesní.

Předpokládané změny v církevní příslušnosti se tedy mezi rokem 1921 a 1930 příliš nepromítly. Stalo se tak teprve po druhé světové válce a vyčísleny byly teprve sčítáním lidu v roce 1950.

7. PŘIROZENÁ MĚNA OBYVATELSTVA

Přirozená měna obyvatelstva (přirozený pohyb obyvatelstva) zahrnuje základní reprodukční procesy obyvatelstva, jimiž jsou především porodnost a úmrtnost, a jako předpoklady v našich sociálně kulturních podmínkách i sňatečnost a rozvodovost. Efektem přirozené měny je přirozený přírůstek ev. úbytek obyvatelstva.

Tab. 9: Přirozená měna obyvatelstva 1920 - 1937

Průměr let	Absolutní počet					Na 1000 obyvatel					
	Střední stav obyv.	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Zemřelí	Přirozený přírůstek	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Zemřelí	Přirozený přírůstek
1920-24	3 056 408	29 763	540	108 164	59 598	48 566	9,7	0,2	35,4	19,5	15,9
1925-29	3 228 936	28 125	521	100 355	57 962	42 393	8,7	0,2	31,1	18	13,1
1930-34	3 386 856	27 054	682	90 363	52 073	38 290	8	0,2	26,7	15,4	11,3
1935-37	3 573 560	26 171	873	81 056	49 301	31 755	7,4	0,2	23,1	14	9,1

Pro orientaci o tendencích přirozeného vývoje obyvatelstva jsou uvedeny absolutní počty uvedených složek reprodukce obyvatelstva v delším časovém sledu a to v pětiletých průměrech, poslední předválečné údaje za třiletí 1935–1937 rovněž v ročních průměrných ukazatelích.

Od průměru let 1920–1924 do průměru let 1935–1937 se střední stav obyvatelstva zvýšil o 16,9 %. Tento relativně rychlý přírůstek měl vliv na poměrně značné rozdíly v tempu přírůstku ev. úbytku počtu reprodukčních jevů - absolutních ukazatelů na jedné straně a ukazatelů v přepočtu na 1 000 obyvatel jako hrubých měr reprodukce obyvatelstva na druhé straně.

Absolutní počet ročně uzavíraných sňatků v pětiletí 1920–1924 se do období 1935–1937 snížil o 12,1 %, avšak hrubá míra sňatečnosti klesla o 23,7 %. Počet rozvodů se mezi uvedenými obdobími zvýšil o 61,7 %, avšak vzhledem ke značnému růstu počtu obyvatel míra rozvodovosti zůstala v obou obdobích na hladině 0,2. Počet živě narozených dětí se snížil o 19,1 %, míra porodnosti však klesla o 34,8 %. Absolutní počet zemřelých ročně byl v posledním období o 17,3 % nižší než v prvním období, ale míra úmrtnosti klesla o 28,2 %. Přirozený přírůstek se snížil o 34,6 %, míra přírůstkivosti klesla o 42,8 %. Následující odstavce se budou zabývat složkami reprodukce obyvatelstva prostřednictvím specifických ukazatelů, které přesněji vyjadřují intenzitu reprodukčních procesů než hrubé míry uvedené v předešlých odstavcích.

Sňatečnost

Intenzita sňatečnosti charakterizovaná již hrubými ukazateli si zachovávala i v průběhu snižování vysokou úroveň, svědčící o vitalitě mladé populace a zachovávaní životního stylu v podobě preference rodiny v životě společnosti. To potvrzují i další údaje o sňatečnosti v třicátých letech.

Tab. 10: Věk svobodných snoubenců v roce 1930 a 1937

Rok	Úhrn sňatků	Ženiši				Úhrn sňatků	Nevěsty			
		Věk ženichů v %					Věk nevěst v %			
		-20	20 - 39	40 +	Průměrný věk		-20	20 - 39	40 +	Průměrný věk
1930	26 259	5,6	92,7	1,7	25,7	27 516	43,5	55,6	0,9	22,3
1937	24 105	2,6	95,5	1,9	27,2	25 425	33,2	65,2	1,6	23,6

V roce 1930 připadlo na 1 000 nevdaných žen starších 15 let 56,8 sňatků. Vysoká byla hlavně prvosňatečnost. Na 1 000 svobodných žen ve věku 15–19 let připadlo 80,8 uzavřených manželství, ve věku 20–24 let to bylo 114,5 manželství, ve věku 25–29 let byla intenzita sňatečnosti nejvyšší: 120,0 sňatků. Ve věku 30–34 let to bylo ještě stále 66,6 sňatků a ve věku 35–39 let 29,8 sňatků. Průměrný věk svobodných nevěst byl 22,3 roku, svobodných ženichů 25,7 roku. Do roku 1937 se průměrný věk svobodných nevěst zvýšil na 23,6 roku, svo-

bodných ženichů na 27,2 roku, což signalizovalo mírný posun jako důsledek nejen ekonomické situace, ale i patrný důsledek zvyšování vzdělanosti obyvatelstva spojené s odkládáním sňatku.

Tab. 11: Sňatky v roce 1930 a 1937 podle rodinného stavu snoubenců (struktura v procentech)

Rok	Počet sňatků	Ženich svobodný			Ženich rozvedený			Ženich ovdovělý		
		Nevěsta			Nevěsta			Nevěsta		
		Svob.	Rozv.	Ovd.	Svob.	Rozv.	Ovd.	Svob.	Rozv.	Ovd.
1930	29 029	88	0,6	1,8	1	0,1	0,2	5,7	0,2	2,3
1937	26 821	87,2	0,9	1,7	1,6	0,3	0,2	6	0,3	1,8

Charakteristické pro slovenskou společnost třicátých let bylo shora uvedené uzavírání protogamních manželství. V roce 1930 připadlo na 100 sňatků 88,0 manželství uzavřených mezi svobodným ženichem a svobodnou nevěstou. Do roku 1937 se podíl oboustranně prvních sňatků snížil jen nepatrně na 87,2 %. Velmi nízký v obou kalendářních letech byl podíl oboustranně rozvedených snoubenců (0,1 a 0,3 %). To svědčilo o tom, že byt tak nečetné rozvody nesměřovaly k tomu uzavřít mezi rozvedenými osobami nové manželství.

Rozvodovost

Ačkoli po první světové válce rostla i na Slovensku rozvodovost, byl to nadále řídký jev vývoje slovenské společnosti. V roce 1930 připadlo na 1 000 existujících manželství pouze 0,89 rozvodů. Na 1 000 vdaných žen ve věku 20–24 let bylo rozvedeno v tomto roce pouze 1,3 manželství, ve věku 25–29 let byl ukazatel rozvodovosti 1,7, ve věku 30–34 let se snížil na 1,4 a ve věku 35–39 let na 1,1 rozvodů.

Tab. 12: Věk rozvádějících se manželů v roce 1930 a 1937

Rok	Úhr rozvodů	Muži				Ženy				
		Věková skupina (%)				Věková skupina (%)				
		-30	30 - 49	50 +	Průměrný věk	-30	30 - 49	50 +	Průměrný věk	
1930	647	18,7	76,5	4,8	37,2	647	44,5	51,6	3,9	32,5
1937	821	18,4	72,5	9,1	37,6	821	41	54,2	4,8	33,3

Průměrný věk rozváděných žen byl v roce 1930 32,5 roku, rozváděného muže 37,2 roku. Do roku 1937 se průměrný věk žen zvýšil na 33,3 roku, průměrný věk mužů na 37,6 roku. Rozváděná manželství měla za sebou v průměru 10 let společného života. To byla situace analogická poměrům v Česku.

Z bilance sňatečnosti a rozvodovosti a v kombinaci se zániky manželství v důsledku úmrtí vdané ženy nebo ženatého muže lze odvodit bilanci manželství resp. růst eventuálně snižování počtu existujících manželských svazků.

Tab. 13: Bilance manželství v letech 1920 - 1937

Průměr let	Sňatky	Manželství zaniklá					Přírůstek manželství	Procento zaniklých man.			Přírůstek manželství na 1000 obyv.
		Rozvodem	Neplatné manželství	Úmrtím		Celkem		Rozvodem a nepl.manž.	Úmrtím		
				Muže	Ženy				Muže	Ženy	
1920-24	29 763	540	4	9 037	7 110	16 691	13 072	3,3	54,1	42,6	4,3
1925-29	28 125	522	9	9 421	6 942	16 894	11 231	3,1	55,8	41,1	3,5
1930-34	27 054	682	6	9 310	6 674	16 672	10 382	4,1	55,9	40	3,1
1935-37	26 171	873	5	9 533	6 605	17 016	9 155	5,2	56	38,8	2,6

V průměru let 1935–1937 bylo ročně uzavíráno 26 171 manželství, což bylo o 12,1 % méně než v průměru let 1920–1924, jak byl tento vývoj zhodnocen už shora. Vzrůst počtu rozvodů byl 61,7 %. Významný vliv na bilanci manželství však měla úmrtí ženatých mužů a vdaných žen. Počet zániků manželství v důsledku úmrtí muže vzrostl mezi oběma porovnávanými obdobími o 5,5 %, avšak u žen došlo ke snížení o 7,1 % v důsledku příznivěji se vyvíjející úmrtnosti žen, zejména vdaných. Podíl manželství zaniklých rozvodem vzrostl od dvacátých let do poloviny třicátých let z 3,3 % na 5,2 %, podíl manželství zaniklých úmrtím ženatého muže vzrostl z 54,1 % na 56,0 % při protichůdném vývoji podílového ukazatele u žen ze 42,6 % na 38,8 %. Výsledná

bilance ročních přírůstků manželství během sledované etapy demografického vývoje klesala: v letech 1935–1937 byl roční přírůstek manželství o 30,0 % nižší než v letech 1920–1924. Ukazatel míry přírůstkivosti manželství v přepočtu na 1 000 obyvatel klesl dokonce o 39,5 %.

Porodnost

Postupně klesající počet narozených dětí od počátku dvacátých let do poloviny třicátých let byl na základě ukazatele hrubé míry porodnosti vyčíslen na úbytek 34,8 %. Ve stejném rozsahu se snížil i ukazatel obecné plodnosti, vyjadřující počet živě narozených dětí v roce na 1 000 žen ve věku 15–49 let. Snížení tohoto přesnějšího ukazatele činilo mezi oběma sledovanými obdobími 34,3 %.

Tab. 14: Plodnost žen podle věku v letech 1920 - 1937

Průměr let	Počet živě narozených dětí na 1000 žen ve věku							
	15-19 ¹	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	15-49 let
1920 -24	35,0	217,3	247,0	189,4	148,1	65,5	11,2	136,0
1925 - 29	38,2	180,6	202,8	166,4	116,5	51,0	7,2	118,0
1930 - 34	42,0	162,1	166,4	132,1	95,2	40,2	5,1	103,1
1935 - 37	28,1	149,4	154,7	113,1	78,7	34,5	3,7	89,4

¹ V letech 1920 - 1937 i děti matek mladších 15 let

Snížování realizované plodnosti bylo časově značně rovnoměrné, plynulé. Od průměru let 1920–1924 do průměru 1925–1929 klesla obecná míra plodnosti o 13,8 %, během následujících pěti let do roku 1930–1934 došlo k jejímu snížení o dalších 12,6 % a do období 1935–1937 se ukazatel snížil o 13,3 %.

Snížování realizované plodnosti však bylo nerovnoměrné podle věku. Např. plodnost žen ve věku 15–19 let se mezi obdobími 1920–1924 až 1935–1937 snížila o 19,7 %. U žen ve věku 20–24 let došlo ke snížení o 31,2 %, u žen 25–29 letých bylo snížení 37,4 %, u žen ve věku 30–34 let činil úbytek už 40,3 % a čím byly ženy starší, tím byl pokles realizované plodnosti větší: u žen 35–39 letých 46,1 %, u žen 40–44 letých 47,7 % a u žen ve věku 45–49 let činil úbytek 67,0 %. Přesto v letech 1935–1937 připadalo na 1 000 žen v tomto věku ročně 3,7 živě narozených dětí. V Česku to bylo už jen jedno jediné dítě.

Kromě ukazatele obecné plodnosti je nutno zaměřit se i na další přesnější ukazatele přirozené reprodukce obyvatelstva, kterými jsou úhrnná plodnost jako počet živě narozených dětí připadajících na jednu ženu, která prožije celé období potenciální fertility od 15 do 49 dokončených let, dále na hrubou míru reprodukce, která redukuje tento počet jen na dívky, a konečně na čistou míru reprodukce, která je považována za nejpřesnější ukazatel obměny (směny) obyvatelstva a vyjadřuje počet dívek (budoucích rodiček), které nahradí dnešní jednu rodičku.

Tab. 15: Míry reprodukce v letech 1920 - 1937

Průměr let	Obecná plodnost	Úhrnná plodnost	Hrubá míra reprodukce	Čistá míra reprodukce	Řetězové indexy			
					Obecné plodnosti	Úhrnné plodnosti	Hrubé míry reprodukce	Čisté míry reprodukce
1920 -24	136,0	4,565	2,202	1,554	100,0	100,0	100,0	100,0
1925 - 29	118,0	3,815	1,846	1,305	86,8	83,6	83,8	84,0
1930 - 34	103,1	3,217	1,564	1,108	87,4	84,3	84,7	84,9
1935 - 37	89,4	2,812	1,363	0,965	86,7	87,4	87,1	87,1

Úhrnná plodnost se mezi obdobími 1920–1924 a 1935–1937 snížila na Slovensku o 38,4 %, což bylo možno označit už za vážné upozornění na změny v reprodukci obyvatelstva. Ale ještě stále to znamenalo, že jedna žena porodila během svého života 2,8 živých dětí. Bylo mezi nimi 1,36 dívek. Hrubá míra reprodukce klesla o 38,1%. Výsledným ukazatelem je čistá míra reprodukce: v letech 1935–1937 klesla už na nízkou úroveň 0,965, což znamenalo, že na jednu ženu-rodičku připadalo už jen 0,96 budoucí matky. Pod záchovnou míru „1“ klesla realizovaná plodnost na Slovensku prvně v roce 1935 hodnotou 0,974. V roce 1936 klesla na 0,963 a v roce 1937 na 0,957. V Česku však v tomto roce byla už jen 0,666, když první zlom pod „záchovnou míru 1“ byl zaznamenán už v roce 1925 ukazovatelem 0,976. České země tak předběhly Slovensko v klesání realizované plodnosti přesně o deset let. Čistá míra reprodukce byla v letech 1935–1937 na Slovensku o 37,9 % nižší než ve výchozím období 1920–1924.

Řetězové indexy klesání plodnosti ukazují, že nejrychlejší úbytek byl mezi prvními pětiletými obdobími. Do průměru let 1930–1934 došlo k nepatrnému zpomalení poklesu a do období 1935–1937 se ztráta vitality ještě více zpomalila, přesto však úbytek činil u čisté míry reprodukce v těchto letech 12,9 %.

Úmrtnost

Podobně jako v českých zemích, také na Slovensku byla úmrtnost obyvatelstva nepříznivě vysoká. Mělo to přímo historické kořeny. Na základě pozdějších vztahů ukazatelů úmrtnosti v Česku a na Slovensku odhadujeme, že v průměru let 1869–1880 byla naděje dožití tehdy narozených dětí v úhrnu obou pohlaví na Slovensku pouze 32,40 roku, u mužů dokonce jen 31,50 roku, kdežto u žen alespoň 33,20 roku. První úmrtnostní tabulky vypočtené v polovině 60. let minulého století J. Gruntem za období 1900–1901 posunuly ukazatel střední délky života (naděje dožití) na 37,57 roku, u mužů na 36,51 a u žen na 38,64 roku. J. Grunt byl i autorem úmrtnostních tabulek za období 1910–1911.

Časové srovnání ukazatelů naděje dožití obyvatelstva zaměřujeme nejprve na rozdíly v úmrtnosti mužů a žen, které se promítají do rozdílů v ukazatelích střední délky života obou pohlaví. Nadúmrtnost mužů v období 1869–1880 znamenala, že ukazatel e_0 žen byl o 5,4 % vyšší než ukazatel za muže. V období 1900–1901 se ukazatel resp. rozdíl zvýšil na 5,8 % a v období 1910–1911 vzrostl na 6,5 %. Znamenalo to, že úmrtnost žen klesala rychleji než úmrtnost mužů. Mezi prvními dvěma porovnávanými obdobími, tj. 1869–1880 a 1900–1901, ukazatel střední délky života mužů vzrostl o 15,9 % ale u žen došlo ke zvýšení o 16,4 %. Podobné, i když menší rozdíly byly zaznamenány i v dalším období, totiž mezi průměrem let 1900–1901 a 1910–1911: naděje na dožití mužů vzrostla o 10,0 %, naděje dožití žen o 10,7 %.

K obratu došlo po první světové válce. V letech 1920–1922 byl ukazatel naděje dožití ve srovnání s obdobím 1910–1911 u mužů vyšší o 8,0 %, kdežto u žen došlo k prodloužení střední délky života jen o 5,5 %. Ukazatel e_0 za ženy tak byl v letech 1920–1922 vyšší jen o 4,0 %. Podle úmrtnostních tabulek z průměru let 1930–1932 byla naděje dožití žen vyšší o 5,2 % než ukazatel naděje dožití mužů. Snižování úmrtnosti žen pokračovalo i v dalších letech rychleji než pokles úmrtnosti mužského obyvatelstva, takže podle úmrtnostních tabulek za rok 1937 byla střední délka jejich života delší už o 5,5 %.

Tab.16: Střední délka života (naděje dožití) podle úmrtnostních tabulek 1869 - 1880 až 1937

Období	Naděje dožití při narození			Období	Naděje dožití při narození		
	Obě pohlaví	Muži	Ženy		Obě pohlaví	Muži	Ženy
1869–1880 ¹	32,40	31,50	33,20	1920–1922	44,25	43,38	45,12
1900–1901 ²	37,57	36,54	38,64	1930–1932 ³	50,42	49,13	51,71
1910–1911 ²	41,46	40,16	42,77	1937	53,27	51,84	54,70

¹ Odhad autora.

² J. Grunt (Demografie, 1964, č.2).

³ Výskumné demografické centrum, Bratislava.

Podle úmrtnostních tabulek 1920–1922 byla naděje na dožití obyvatelstva Slovenska ve srovnání s tabulkami 1910–1911 vyšší u mužů o 8,0 %, u žen o 5,5 %, v průměru obou pohlaví o 6,7 %. K velkému skoku došlo do průměru let 1930–1932: střední délka života mužů vzrostla o 13,2 %, žen o 14,6 %, v průměru obou pohlaví o 13,9 %. Příznivé bylo i další období. Do roku 1937 se zvýšila naděje dožití mužů o dalších 5,5 %, u žen o dalších 5,8 %, v průměru obou pohlaví došlo ke zvýšení o 5,7 %.

Shrneme-li celé meziválečné období, zjišťujeme, že od období 1920–1922 do roku 1937 se ukazatel naděje dožití mužů zvýšil o 19,5%, u žen o 21,2%, v průměru ze obě pohlaví došlo ke zvýšení o 20,4%. Vyjádřeno počtem let to bylo prodloužení naděje dožití u mužů o 8,46 roku, žen o 9,38 roku, u obou pohlaví o 9,02 roku.

Agregované ukazatele naděje dožití resp. střední délky života při narození (e_0) jsou výsledkem různě se vyvíjející věkově specifické úmrtnosti. V obvyklé prezentaci jde o úmrtnost podle pohlaví a pětiletých věkových skupin s rozvedením prvé věkové skupiny na úmrtnost dětí do 1 roku věku a dětí 1–4 letých.

Z porovnání věkově specifické úmrtnosti v roce 1930 a 1937 vyplývá, že úmrtnost úhrnu mužů v roce 1937 byla o 12,2 % nižší než v roce 1930; u žen bylo snížení úmrtnosti o 10,5 %. Snížení úmrtnosti se lišilo ve srovnávaných věkových skupinách velmi nerovnoměrně jak z hlediska věku, tak i z hlediska pohlaví. U mužů zjišťujeme výrazné snížení úmrtnosti až do věku dospělosti, poté však i ve věku značné expozice zevním příčinám smrti tj. 20–44 let. Od věku 50 let se intenzita snižování mortality snižuje, avšak ve věku 80–84 neočekávaně roste, aby ve věku 85 let a více přirozeně vzrostla jako důsledek přirozeného řádu vymírání. U žen bylo snižování úmrtnosti rozloženo po téměř celé věkové škále, byť nerovnoměrně. Vzrůst věkově specifické úmrtnosti je u žen zjištěn už od věku 75 let. Vysvětlení někdy překvapujících rozdílů ve vývoji věkově specifické úmrtnosti by bylo třeba hledat v analýze příčin smrti, jak byla úmrť v roce 1930 a 1937 diagnostikována ohledajícími lékaři ev. pitevními nálezy. Tomu by bylo nutno věnovat zvláštní rozbor.

Tab. 17: Úmrtnost obyvatelstva podle pohlaví a věku v roce 1930 a 1937 (na 1000 žijících)

Věk	1930		1937		Rozdíl v %	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
-1	207,0	172,4	180,8	150,2	-12,7	-12,9
1 – 4	11,8	11,5	11,1	10,2	-5,9	-11,3
5 – 9	3,2	3,3	2,6	3,0	-18,8	-9,1
10 – 14	2,4	2,4	1,7	2,0	-29,2	-16,7
15 – 19	3,6	3,9	3,2	3,1	-11,1	-20,5
20 – 24	4,6	4,8	4,7	3,8	2,2	-20,8
25 – 29	4,9	5,1	4,3	4,5	-12,2	-11,8
30 – 34	5,0	4,9	4,2	4,1	-16,0	-16,3
35 - 39	6,1	6,4	5,6	4,9	-8,2	-23,4
40 - 44	7,7	6,3	6,8	5,8	-11,7	-7,9
45 - 49	9,1	8,5	9,1	7,4	0,0	-12,9
50 - 54	14,4	11,0	12,8	11,1	-11,1	0,9
55 - 59	19,8	16,4	19,8	15,0	0,0	-8,5
60 - 64	29,5	26,7	28,3	24,2	-4,1	-9,4
65 - 69	44,6	42,4	43,9	39,3	-1,6	-7,3
70 - 74	69,1	69,0	66,7	63,1	-3,5	-8,6
75 - 79	110,4	103,1	110,3	108,6	-1,6	5,3
80 - 84	181,8	146,8	160,3	159,4	-11,8	8,6
85 +	269,2	244,5	320,7	329,2	19,1	34,6
Celkem	16,4	15,2	14,4	13,6	-12,2	-10,5

V roce 1930 byla nejnižší úmrtnost obyvatelstva obou pohlaví ve věku 10–14 let. Přitom obě pohlaví měla úmrtnost stejně vysokou. Nejnižší úmrtnost v tomto věku byla u obou pohlaví i v roce 1937 s tím rozdílem, že úmrtnost dívek byla vyšší než úmrtnost chlapců. Je ovšem nutno vzít v úvahu, že v roce 1930 zemřelo ve věku 10–14 let 282 chlapců a 289 dívek a v roce 1937 zemřelo 338 chlapců a 403 dívek. Tyto nízké počty mohou jednorozměrně ukazatele úmrtnosti zkreslit. Proto úmrtnostní tabulky kalkulují obvykle s několikaletými průměry zemřelých. Naše porovnání jednoletých ukazatelů vyšlo ze snahy symetričnosti ukazatelů za roky 1930 a 1937.

V rámci celkové obecné úmrtnosti mají zvláštní místo některé její druhy. Na prvním místě je to kojenecká úmrtnost a její dílčí úmrtnosti, kterými jsou novorozenecká úmrtnost a úmrtnost ponovorozenecká. Kojenecká úmrtnost je ukazatel vyjadřující počet dětí zemřelých do stáří 1 roku po narození na 1 000 živě narozených v témže období. Novorozenecká úmrtnost vyjadřuje počet dětí zemřelých do stáří 28 dnů (dříve do 1 měsíce) po narození na 1 000 živě narozených v témže období. Ponovorozenecká úmrtnost je počet dětí zemřelých ve stáří 28 dnů až 1 roku na 1 000 živě narozených v témže období. V rámci raného stáří se sleduje i tzv. úmrtnost časná dětí do 7 dnů po narození a úmrtnost perinatální dětí zemřelých do 7 dnů po narození a dětí mrtvě narozených. Zde se věnujeme pouze prvním třem typům rané úmrtnosti, které jsou nejčastějším předmětem i mezinárodních srovnání.

Tab. 18: Kojenecká úmrtnost a její složky v letech 1920 – 1937

Průměr let	Kojenecká	Novorozenecká	Ponovorozenecká	Podíl NÚ na KÚ (%)
	úmrtnost	úmrtnost	úmrtnost	
1920 - 24	173,0	66,7	106,3	38,6
1925 - 29	173,4	65,2	108,2	37,6
1930 - 34	158,6	57,8	100,8	36,4
1935 - 37	145,0	54,2	90,8	37,4

Slovensko vstupovalo do nového státu v roce 1918 s vysokými ukazateli jak kojenecké, tak jejich dílčích úmrtností. V průměru let 1920–1924 představovala 173,0 a v letech 1925–1929 dokonce 173,4 zemřelých kojenců na 1 000 živě narozených. Při porodnosti 35,4 a 31,1 promile to znamenalo neobyčejně extenzivní reprodukci obyvatelstva Slovenska. Ukazatel novorozenecké úmrtnosti měl v týchž obdobích hodnoty 66,7 a 65,2 promile a její podíl na úhrnu kojenecké úmrtnosti – 38,6 % a 37,6 % – znamenal, že na vysoké úmrtnosti kojenců se podílela v převážné míře úmrtnost starších kojenců, úmrtnost ponovorozenecká. To ovšem zároveň

svědčilo o tom, že zatímco lékařská péče úmrtnost kojenců ještě jakž-takž zvládala, domácí péče o starší kojence byla zcela nedostatečná.

O nepochopitelnosti mezi novorozeneckou a ponovorozeneckou úmrtností i v dalších letech svědčí ukazatele i za další sledovaná období. Ještě v letech 1935–1937, kojenecká úmrtnost byla o 16,4 % nižší než v letech 1925 až 1929, snížení obou jejich složek neodpovídalo tehdy již zlepšeným sociálním poměrům: novorozenecká úmrtnost se snížila o 16,9 %, ponovorozenecká úmrtnost klesla dokonce jen o 16,1 %. Její podíl na celkové kojenecké úmrtnosti zůstal nadále vysoký: 63,6 resp. 62,6 %. Pod hladinu 100,0 zemřelých kojenců na 1 000 živě narozených klesl ukazatel teprve po válce v roce 1952, avšak tehdy razantně a z roku na rok ze 102,3 v roce 1951 na 74,4 v roce 1952.

Dalším důležitým ukazatelem úmrtnosti byla a je tzv. mateřská úmrtnost. Vyjadřuje počet žen zemřelých v souvislosti s těhotenstvím, porodem a šestineděním na 1 000 živě narozených dětí v témže období. Mateřská úmrtnost představovala na Slovensku za prvé republiky zvláště veliké zdravotní a sociální břímě. Navíc po celé období let 1920 až 1937 tato úmrtnost stále rostla, což však byl vývoj registrovaný i v českých zemích, kde ukazatele mateřské úmrtnosti byly navíc ještě vyšší než na Slovensku. Jak slovenský, tak český rostoucí trend byl vysvětlován tak, že postupem doby bylo těhotenství, porod a šestinedělí pod stále vyšší lékařskou kontrolou a že úmrtí spojená s těmito perinatálními obdobími byla sledována zvláště důkladně a také diagnostika se zpřesnila a úmrtí matek resp. rodiček byla klasifikována velmi přísně na rozdíl od předválečné doby s liberální diagnostikou prováděnou ostatně často přímo laiky. Na Slovensku ještě koncem třicátých let prováděli ohledání mrtvých a diagnózu určovali laici: v roce 1935 to bylo 33,8 % případů úmrtí, v roce 1936 31,5 % a v roce 1937 ještě stále 30,6 %.

Tab. 19: Mateřská a dětská úmrtnost v letech 1920 – 1937

Průměr let	Úmrtnost matek ¹	Dětská úmrtnost ve věku ²		
		1 - 4	5 - 9	10 - 14
1920 - 24	2,57	2142,2	505,4	350,9
1925 - 29	2,63	1594,1	386,7	276,8
1930 - 34	3,14	1181,2	281,2	219,0
1935 - 37	3,60	977,9	271,1	197,9

¹ Počet žen zemřelých v souvislosti s těhotenstvím, porodem a šestineděním na 1000 živě narozených dětí.

² Zemřelé děti v uvedeném věku na 100 000 žijících v tomto věku.

Dalšími typy úmrtnosti byla úmrtnost dětí ve stáří 1–4, 5–9 a 10–14 let čili tzv. dětská úmrtnost. Jako v Česku, tak i na Slovensku byla tato úmrtnost – ve vztahu k relativně vysoké úrovni medicíny – vysoká.

Její snižování ve dvacátých letech sice bylo příznivé, avšak nadále bylo dosahováno jen relativně příznivějších hladin. V letech 1925–1929 byla úmrtnost dětí ve věku 1–4 roky o 25,6 % nižší než v letech 1920–1924, úmrtnost dětí ve věku 5–9 let klesla o 23,5 % a dětí ve věku 10–14 let se snížila o 21,1 %, avšak i v tomto druhém období to znamenalo, že na 100 000 dětí v dětském věku umíralo ročně 16 % dětí z kohorty 1–4 letých, kolem 4 % z kohorty 5–9 letých a 3 % z kohorty 10–14 letých dětí.

V třicátých letech pokračovalo snižování dětské úmrtnosti, avšak v letech 1935–1937 došlo ke snížení dětské úmrtnosti proti období 1930–1934 ve větší míře jen u dětí 1–4 letých (- 17,2 %), kdežto u dětí 5–9 letých jen o 3,6 % a u dětí 10–14 letých o 9,6 %.

Časový vývoj úmrtnosti podle příčin smrti z let 1920–1924 až 1935–1937 ukazuje, jak se její jednotlivé nosologické složky podílely mezi prvním a posledním sledovaným obdobím na snížení obecné celkové úmrtnosti v úhrnné výši poklesu o 28,0 %. Z hlediska tempa snížení úmrtnosti došlo k nejvyššímu poklesu úmrtnosti na nemoci raného věku (XV. třída Mezinárodní klasifikace nemocí a příčin smrti), totiž o 57,7 %. Formálně druhého největšího úspěchu bylo dosaženo u třídy příznaků a starecké sešlosti (XVI. třída) snížením o 49,1 %, avšak zde šlo jen o důsledky zpřesnění diagnóz při úmrtích. Reálně úspěšných výsledků však bylo dosaženo při snížení úmrtnosti na infekční a parazitární nemoci (I. třída) o 44,8 %, i když to byla ještě etapa před existencí antibiotik v medicínské praxi. Za pozornost však stojí na druhé straně zvýšení úmrtnosti na novotvary (II. třída) a nemoci krevního oběhu (cévní nemoci, VII. třída) a to pro jejich váhu. Některé jiné choroby vykázaly sice vyšší míru vzestupu, týkaly se však menšího absolutního počtu zemřelých jako např. zemřelých na nemoci krve a krevotvorné tkáně, nemoci kožní nebo vrozené vady vývojové, vesměs s nižší četností zemřelých.

Během celé první republiky se zdravotní stav obyvatelstva českých zemí i Slovenska sice vyvíjel k relativnímu zlepšování, avšak ukazatele úmrtnosti zůstávaly nepříznivé a zaostávaly za ostatními vyspělými zeměmi. Situace se zlepšila teprve po druhé světové válce.

Tab. 20: Zemřelí podle tříd příčin smrti na 100000 obyvatel 1920 – 1937

Třídy příčin smrti	1920	1925	1930	1935	Index 1935-37/ 1920-24
	- 1924	- 1929	- 1934	- 1937	
I. Nemoci infekční a parazitární	369,9	321,9	244,9	204,3	55,2
II. Novotvary	37,4	61,6	73,4	84,3	225,4
III. Nemoci alergické, výměny, výživy	10,0	12,7	13,1	14,7	147,0
IV. Nemoci krve a krvotvorné tkáně	1,0	1,3	2,8	3,4	340,0
V. Nemoci duševní	0,7	1,2	0,7	0,5	71,4
VI. Nemoci ústrojí nervového a čidel	124,6	115,9	100,8	92,6	74,3
VII. Nemoci cévní	94,3	115,3	127,7	150,2	159,3
VIII. Nemoci ústrojí dýchacího	251,3	300,0	257,0	233,6	93,0
IX. Nemoci ústrojí trávicího	124,6	150,6	137,1	111,9	89,8
X. Nemoci ústrojí močpévého a pohlavního	20,4	29,0	26,9	27,4	134,3
XI. Porody a komplikace	9,1	8,2	8,4	8,3	91,2
XII. Nemoci kožní	5,5	8,1	9,3	8,8	160,0
XIII. Nemoci kostí a pohybového ústrojí	2,4	3,5	3,3	3,3	137,5
XIV. Vrozené vady vývoje	0,5	1,6	2,3	3,2	640,0
XV. Zvl. nemoci raného věku	309,9	225,5	167,9	131,0	42,3
XVI. Příznaky a stařecká sešlost	541,3	384,3	310,7	275,5	50,9
XVII. Úrazy a otravy	47,0	54,4	51,2	50,2	106,8
Celkem	1949,9	1795,1	1537,5	1403,2	72,0

Pramen: Srb, V. - Haas, V. : Statistika příčin smrti a statistická klasifikace nemocí, úrazů a příčin smrti v Československu. Praha 1956. Státní úřad statistický, Knihovna SÚS, svazek 5.

Přirozená měna obyvatelstva a ve zmenšené míře i migrace vedly po válce 1914–1918 ke změnám v struktuře obyvatelstva ve všech směrech, které však nebyly nijak dramatické. Změnilo se věkové složení, změnila se závislost obyvatelstva na jednotlivých odvětvích národní ekonomik. Změnilo se tempo sňatečnosti a rozvodovosti, ale také vlivem změn úmrtnosti došlo ke změnám v rodinném stavu obyvatelstva, k různému tempu vzniku a zániku rodin a domácností.

Tab. 21: Rodinný stav obyvatelstva staršího 15 let v roce 1921 a 1930

Rok	Pohlaví	Obyvatelé starší 15 let	Rodinný stav				Struktura v %			
			Svob.	Žen./vd.	Ovd.	Roz ¹	Svob.	Žen./vd.	Ovd.	Roz ¹
1921	Muži	967 108	361 681	558 445	44 804	2 178	37,4	57,7	4,6	0,3
	Ženy	1 053 880	286 802	584 032	179 584	3 462	27,2	55,4	17,1	0,3
1930	Muži	1 078 144	389 669	637 859	47 318	3 298	36,1	59,2	4,4	0,3
	Ženy	1 190 069	322 449	679 344	182 230	6 046	27,1	57,1	15,3	0,5

¹ Úhrn rozvedených a rozloučených.

Rodinný stav dospělého obyvatelstva ukazuje, jak je obyvatelstvo profilováno z hlediska vztahu k rodině, z hlediska způsobu života mužů a žen, což má i celospolečenské aspekty, morální aspekty, dopady na způsob bydlení ap. Doba mezi rokem 1921 a 1930 ovšem byla příliš krátká, aby tyto změny byly hluboké. Je to ostatně doba necelé jedné lidské generace. mezi oběma sčítáními lidu vzrostl počet mužů starších 15 let o 111 036, počet stejně starých žen se zvýšil o 136 189. Značně vysoká sňatečnost v tomto interdecennálním období měla při poměrně nízké rozvodovosti vliv na zvýšení podílu ženatých mužů z 57,7 % na 59,2 % a vdaných žen z 55,4 % na 57,1%. Podíl svobodných mužů klesl z 37,4 % na 36,1 %, svobodných žen starších 15 let se snížil z 27,2 % na 27,1 %. Podíl vdovců v dospělé populaci se snížil ze 4,6 % na 4,4 %, podíl vdov klesl ze 17,1 % na 15,3 %. Přitom opakované (druhé ev. další) sňatky ovdovělých osob mezi snoubenci byly v roce 1921 i 1930 zastoupeny jen podílem 8 % u ženichů a necelých 4 % u nevěst. Podíl rozvedených mužů i žen zůstal u obou pohlaví a při obou sčítáních stejný v roce 1930 bylo ve věku 20–24 let vdaných 48,4 % žen tohoto stáří, ve věku 25–29 let bylo vdaných 74,6 % žen, ve věku 30–34 let bylo vdaných 82,1 %, což byl vrchol míry „vdanosti“ žen. Ve věku 35–39 let byl už podíl nižší a to 80,8 %. Ještě ve věku 75–79 let však bylo 17,5 % vdaných.

Tab. 22: Počet rodin a domácností v roce 1921 a 1930

Rok	Počet obyvatelstva	Úplné rodiny	Hospodářící domácnosti	Počet členů		Počet ÚR na 100 HD
				úplné rodiny	hospod. domácnosti	
1921	3 000 870	584 032	637 000	5,14	4,71	91,70
1930	3 329 793	679 334	745 000	4,90	4,47	91,20

Zvýšení počtu ženatých mužů a vdaných žen mezi sčítáními lidu 1921 a 1930 znamenalo, že se zvýšil i počet rodin a z toho vyplývalo i zvýšení počtu domácností. Počet úplných rodin, kde žili oba manželé ať s dětmi nebo bez dětí, se mezi sčítáními lidu zvýšil o 16,3 %, avšak klesající porodnost vedla k tomu, že průměrná velikost úplných rodin klesla z 5,14 členů na 4,90 členů čili o 4,7 %. Počet hospodářících domácností, tedy kolektivy hospodářících na společný účet a bydlících společně v jednom bytě, vzrostl o 17,0 %, tedy rychleji než počet úplných rodin. Důvodem bylo osamostatňování části úplných rodin v rámci dosud spolehospedářících domácností a tím vznikaly nové hospodářící kolektivy. Průměrný počet členů hospodářící domácnosti tak klesl ze 4,71 na 4,47, což znamenalo zmenšení této society o 5,1 %. V roce 1930 připadlo na 100 hospodářících rodin 91,2 úplných rodin proti 91,7 v roce 1921.

Údaje o vývoji rodin a domácností v intercensálním období 1921–1930 tak potvrzovaly předchozí zjištění o vitalitě obyvatelstva Slovenska, která se udržela i v prvních letech po druhé světové válce, jak ukázala i data o reprodukci obyvatelstva tohoto období, zpracovaná v předchozích publikacích Výzkumného demografického centra.

8. STĚHOVÁNÍ OBYVATELSTVA

Statistika obyvatelstva na území bývalého Československa sice vykazovala již v 19. stol. jeho migrační pohyb, avšak jeho úplnost byla zcela diskutabilní. Byl zjišťován pohyb přes státní hranice Rakousko-Uherska a mezi jeho „provincemi“, což např. v Předlitavsku byla „království a země zastoupené na říšské radě“ a v Zalitavsku království tvořících Uhersko, avšak Slovensko nebylo až do roku 1918 žádnou politickou a územně administrativní entitou. Tedy i z tohoto důvodu neexistoval ani onen nedokonalý přehled o migraci na jeho území. Jsme v tomto směru odkázáni výhradně na výsledky diferenční metody zjištění migrace přes dnešní hranice Slovenska.

Slovensko bylo po celou dobu, kdy jsou k dispozici demografické údaje, vystěhovaleckou zemí, která své populační problémy – ostatně stejně jako české země v té době – řešila vystěhovalectvím části svého obyvatelstva. Diferenční metoda dochází z hlediska vystěhovaleckých sald za Slovensko od sčítání lidu 1869 do roku 1910 k těmto migračním ztrátám: -126 tis. obyvatel (1870–1880), -122 tis. obyvatel (1881–1890), -122 tis. obyvatel (1891–1900), -217 tis. obyvatel (1901–1910).⁸

Statistika zahraničního stěhování byla v Československu zavedena v roce 1922. Avšak ani ona nebyla zcela přesná, protože informační zdroje byly různé povahy a ani ty nepracovaly zcela spolehlivě. Přesto s odhadem stěhování za rok 1920 a 1921 bylo možno za Slovensko sestavit data pro tabulku 23.

V letech 1920–1924 ztrácelo Slovensko zahraničním stěhováním nadále značný počet obyvatelstva. Bylo to přes 18 000 ročně. I v dalším období 1925–1929 překračovaly roční úbytky 10 000 obyvatel. Teprve v letech světové hospodářské krize, kdy západní imigrační země včetně USA přestaly přijímat přistěhovalce, se migrační ztráty Slovenska snížily na necelé 3 000 ročně v letech 1930–1934 a 4 000 v období 1935–1937.

Tab. 23: Zahraniční stěhování v letech 1920 – 1937

Průměr let	Přistěhovalí	Vystěhovalí	Saldo
1920 – 24 ¹	9 231	27 639	-18 408
1925 - 29	3 004	13 316	-10 312
1930 - 34	3 344	6 120	-2 776
1935 - 37	1 580	5 598	-4 018

¹ Za rok 1920 a 1921 odhad autora.

⁸ Demografická příručka 1981. Praha 1982, str. 90 – 91.

Analýza výsledků sčítání lidu v roce 1930, provedená J. Korčákem v pramenném díle o tomto sčítání ve svazku Československé statistiky č. 98, uvádí migrační ztráty Slovenska mezi sčítáními lidu 1921 a 1930 na 193 597 přítomných obyvatel, v tom i ztráty vnitrostátní migrace.⁹

Na základě různých pramenů byly konstruovány různé sestavy o složení emigrantů. Tak např. Statistická ročenka RČS 1938 uvádí za období 1924–1928 za Slovensko roční průměrný počet emigrantů (včetně sezónních) ve výši 4 573 osob, za období 1929–1933 počet 4 947 emigrantů. V roce 1936 emigrovalo ze Slovenska 4 831 osob, z toho do Francie 2 342 a 2 246 udalo za cíl svého vystěhování některou zaoceánskou zemi. Soustavnější data byla publikována ve Zprávách SÚS a jejich výběr ve Statistických ročenkách RČS. Žádný z pramenů nebyl dokonalý, takže relativně nejspolehlivější údaje, avšak pouze o saldech migrace, poskytovala sčítání lidu a z nich odvozená migrační salda.

9. RETROSPEKTIVNÍ VÝVOJ OBYVATELSTVA

Díky tomu, že všechna sčítání lidu od roku 1869 byla zpracována také podle obcí, bylo možno po roce 1918, kdy se Slovensko stalo politickým a územně administrativním celkem, rekonstruovat i počet jeho obyvatelstva při jednotlivých sčítáních lidu až do přítomné doby.

Tab. 24: Počet obyvatelstva podle sčítání lidu 1869 - 1930 (rozloha 49 035 km²)

Ukazatel	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930
Počet obyvatel	2 481 811	2 477 521	2 595 180	2 782 925	2 916 657	2 993 859	3 324 111
Řetězový index růstu	100	99,8	104,7	107,2	104,8	102,6	111
Hustota (obyv / km ²)	50,6	50,5	52,9	56,8	59,5	61,1	67,8

Přírůstek obyvatelstva mezi jednotlivými sčítáními lidu byl nerovnoměrný. Závisel jak na míře přirozeného přírůstku, tedy úrovni porodnosti a úmrtnosti, ale také na migračních úbytcích, které byly vždy velmi značné. Mezi prvním a druhým novodobým sčítáním lidu se počet obyvatelstva Slovenska snížil o 4 290 obyvatel, i když porodnost byla kolem 44,4 ‰, ale úmrtnost činila 39,5 ‰ a míra přirozené přírůstkivosti 4,9 ‰. Avšak migrace měla záporné saldo 126 tis. obyvatel.

V dalším intercensálním období 1880–1890 přibýlo 4,7 ‰ obyvatelstva. Porodnost sice klesla na 43,4 ‰ a úmrtnost na 34,6 ‰, takže přirozený přírůstek měl hodnotu 8,8, ale nepatrně klesalo i saldo stěhování na -122 tis. obyvatel. Nejrychlejší tempo přírůstkivosti obyvatelstva bylo mezi sčítáním lidu 1890 a 1900, kdy se počet obyvatelstva zvýšil o 7,2 ‰ jako výsledek porodnosti 41,1 ‰ a nyní už příznivější úmrtnosti ve výši 30,2 ‰, takže míra přirozeného přírůstku byla 10,9 ‰ ročně. Migrační saldo bylo sice záporné ve výši 122 tis. obyvatel, avšak snížilo celkovou míru přírůstku jen ze zhruba 40 ‰.

Mezi posledními censy před prvou světovou válkou (1900–1910) se počet obyvatelstva Slovenska zvýšil o 4,8 ‰. Porodnost klesla na 37,8 ‰, úmrtnost měla hodnotu už jen 25,6 ‰, takže míra přírůstkivosti byla 12,2 ‰ ročně. Migrační saldo však bylo značně vysoké: téměř -217 tis. obyvatel. V letech 1881 až 1910 ztrácelo Slovensko migracemi kolem 57 ‰ přirozeného přírůstku, což byl podíl dvakrát vyšší než v českých zemích.

Přírůstek obyvatelstva mezi sčítáním lidu 1910 a 1921 byl 2,6 ‰ a skládal se z přirozeného přírůstku (civilního) obyvatelstva 172 512 a migračních ztrát (včetně ztrát válečných) 95 310 obyvatel. Nejvyššího relativního přírůstku obyvatelstva dosáhlo Slovensko v letech 1921–1930. Mezi oběma prvorepublikovými sčítáními lidu 1921–1930 se počet obyvatelstva jako stav vyčíslený ze stavů vykazovaných v retrospektivních datech (s odchylkami proti datům v předešlém rozboru z důvodu nepřivedení na současné území) na Slovensku zvýšil o 11,0 ‰ a činil 330 562 přítomných obyvatel. Přirozenou měnou přibýlo 462 823 obyvatel, migrací se přírůstek snížil o 132 261 obyvatel. Migrace pohltila 28,6 ‰ přirozeného přírůstku obyvatelstva. Ke konci první republiky 30. září 1938 se uvádí za Slovensko počet 3 580 000 přítomných obyvatel. Další vývoj obyvatelstva Slovenska není předmětem této studie. Vývoj obyvatelstva na Slovensku však byl vždy příznivější než v Česku.

10. MEZINÁRODNÍ SROVNÁNÍ REPRODUKCE OBYVATELSTVA

V mezinárodním srovnání obou základních ukazatelů přirozené měny obyvatelstva, tj. porodnosti a úmrtnosti, porovnáváme Slovensko s evropskými zeměmi, které poskytovaly pro období 1920 až 1939 ukazatele o těchto demografických událostech. Děje se tak na základě hrubých měř porodnosti a úmrtnosti, protože v té době výpočet přesnějších měř země neposkytovaly. Vzhledem k tomu, že 20. léta nevykazovala ještě výrazné

⁹ Československá statistika, svazek 98, str. 28.

deformace od pyramidálního věkového složení v uváděných zemích, jde pro prvé z uvedených období o poměrně malá zkruslení hrubých měr porodnosti a úmrtnosti. Pro období 1935–1939 to bohužel platí v omezenější míře, avšak ani za toto období nebyly v retrospektivě přesnější ukazatele k dispozici.

Pro období 1920–1924, kterým zahajujeme mezinárodní srovnání, jsou k dispozici údaje za 15 zemí, pro závěrečné období 1925–1939 za 27 zemí, počítáme-li Slovensko a Česko za samostatné státy a vynecháváme-li údaje za Československo.

Období 1920–1924. Z 15 porovnávaných zemí se Slovensko řadilo ukazatelem porodnosti mezi země s nejvyššími ukazateli. Vyšší porodnost mělo jen Bulharsko a Rumunsko. Pokud šlo o úmrtnost také zde patřilo Slovensko mezi země s nejvyšším ukazatelem. Vyšší hrubou míru úmrtnosti mělo vedle Bulharska a Rumunska v té době i Japonsko. Lze z toho odvodit, že pro začátek 20.let minulého století byla reprodukce obyvatelstva Slovenska extenzivní, neúsporná se sice vysokou porodností, ale také vysokou úmrtností.

Období 1935–1939. Ve srovnání s ostatními 26 zeměmi vykazovalo vyšší porodnost než Slovensko už 8 zemí a to Bulharsko, Itálie, Jugoslávie, Polsko, Portugalsko, Rumunsko, Řecko a Japonsko. Ukazatel úmrtnosti byl vyšší než na Slovensku v 10 zemích. Bylo to Bulharsko, Finsko, Francie, Maďarsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Řecko, Španělsko a Japonsko. Reprodukce na Slovensku byla nadále značně extenzivní, ale na nižší hladině neefektivit. Přesto to znamenalo proti počátku 20. let mírné zlepšení efektivity přirozené reprodukce obyvatelstva Slovenska.

Tab. 25: Mezinárodní srovnání porodnosti a úmrtnosti 1924 – 1939

Země	Porodnost				Úmrtnost			
	1920-1924	1925-1929	1930-1934	1935-1939	1920-1924	1925-1929	1930-1934	1935-1939
Slovensko	35,4	31,1	26,7	22,7	19,5	18,0	15,4	13,8
Česko	24,1	20,4	17,5	15,2	15,6	14,3	13,2	13,0
Československo	26,8	22,9	19,7	18,1	16,5	15,2	13,7	13,2
Belgie		22,0 ¹	16,7 ⁷	15,0 ¹⁰	14,0 ¹		12,9 ⁷	13,7 ¹⁰
Bulharsko	39,9 ¹	36,9 ⁴	31,4 ⁸	26,4	21,4 ¹	19,2 ⁴	16,2 ⁸	14,6
Dánsko			20,0 ⁵	17,9		11,0 ⁵		10,7
Finsko	24,0 ²		22,0 ⁵	19,7	14,0 ²	14,0 ⁵		14,0
Francie	19,3 ³		16,5 ⁷	14,5 ¹⁰	17,2 ³		15,7 ⁷	15,9 ¹⁰
Itálie		31,8 ⁴	23,9 ⁷	23,2 ¹⁰		17,1 ⁴	14,1	13,8 ¹⁰
Jugoslávie			33,0	27,9			14,6	12,0
Maďarsko		26,0 ⁶	22,4 ⁷	19,9 ¹⁰		17,0 ⁶	15,8 ⁷	14,1 ¹⁰
Německo	26,0 ¹	20,0 ⁴	16,5 ⁷	19,6 ¹⁰	15,0 ¹	12,0 ⁴	11,2 ⁷	12,0 ¹⁰
Nizozemsko	27,0 ²	24,0 ⁴	21,1 ⁷	20,4 ¹⁰	13,0 ²	10,0 ⁴	8,6 ⁷	8,9 ¹⁰
Norsko			15,2 ⁷	15,4 ¹⁰			10,4 ⁹	10,9 ¹⁰
Polsko			29,8 ⁹	25,3 ¹²			13,5 ⁹	11,2 ¹²
Portugalsko		31,1 ⁴	29,0 ⁷	26,4 ¹⁰		19,2 ⁴	16,9 ⁷	15,7 ¹⁰
Rakousko			15,1	14,7			13,5	13,9
Rumunsko	38,5 ²		33,7 ⁷	29,3 ¹⁰	23,0 ²		20,3 ⁷	19,2 ¹⁰
Řecko	21,0 ³		30,2 ⁷	26,8 ¹⁰	15,1 ³		16,8 ⁷	14,5 ¹⁰
Spojené království			15,8 ⁷	15,2 ¹⁰			12,2 ⁷	12,7 ¹⁰
Španělsko		29,0 ⁴	27,0 ⁷	21,6 ¹⁰		19,7 ⁴	16,3 ⁷	17,9 ¹⁰
Švédsko		18,0 ³		14,5 ¹¹		12,0 ³		11,7 ¹¹
Švýcarsko				15,8 ¹¹				11,7 ¹¹
Kanada	28,2	24,5	22,2	20,3	12,3	11,1	10,0	9,8
Spojené státy	22,8	20,1	17,6	17,2	12,0	11,8	11,0	11,0
Austrálie	24,4	21,6	17,6	17,2	9,8	9,4	8,8	9,6
Nový Zéland	23,0	20,2	17,5	17,4	9,0	8,6	8,3	9,0
Japonsko	35,0	34,0	31,8	29,2	23,0	19,8	18,1	17,4

Prameny:

Augstín, B.: Pokles natality u kulturních národů. Praha 1928.

Pavlík, Z.: Nástin populačního vývoje světa. Praha 1964.

Srb, V.: Tisíc let obyvatelstva českých zemí. Archiv autora.

Národní statistické ročenky.

Poznámky:

- 1) 1920
- 2) 1921
- 3) 1921 – 1925
- 4) 1925
- 5) 1927
- 6) 1926 - 1930
- 7) 1931 - 1935
- 8) 1930
- 9) 1931 - 1932
- 10) 1936 - 1940
- 11) 1931 - 1940
- 12) 1936 - 1938

ZÁVĚR

Od roku 1918 resp. 1919 s prvními spolehlivými ukazateli přirozené měny obyvatelstva patřilo Slovensko k zemím s dynamickými ukazateli reprodukce. Vykazovalo vysokou sňatečnost typickou pro tradiční země s konzervativní společenskou morálkou, v nichž manželství a rodina mají velkou prestiž. Potvrzoval to i vývoj rozvodovosti, která byla na nízké hladině po celé srovnávané období 1920–1937.

Obyvatelstva Slovenska vykazovalo vysokou míru porodnosti resp. realizované plodnosti a i když se během dvacátých a v polovině třicátých let snižovala, i na konci sledovaného období byla podstatně vyšší než v Česku. Přesto se ani Slovensko neubránílo depopulačním tendencím, což vyplývalo z toho, že v roce 1935 klesla míra čisté reprodukce pod záporný ukazatel „1“, což zůstávalo zakryto vysokými ukazateli hrubé míry porodnosti.

Po celé sledované meziválečné období vykazovalo Slovensko vysokou míru úmrtnosti a mezinárodně nízký ukazatel naděje na dožití resp. střední délky života. Věkově specifické míry úmrtnosti sice klesaly, ne však rovnoměrně po celé věkové škále, ale hlavně v nižším věku, čímž se projeví úspěšné výsledky zdravotní péče, z toho hlavně pediatrické, ne však zlepšení sociálních podmínek všech vrstev obyvatelstva s efektem výrazného prodloužení délky života.

Stěhování obyvatelstva bylo ve své složce přeshraniční migrace intenzivní, avšak s negativními saldo, což potvrzovalo, že Slovensko bylo během celé své demografické historie emigrační zemí. Významná část – polovina a později třetina přirozených přírůstků – se ztrácela zápornými bilancemi mezinárodního stěhování a země tak ztrácela významný reprodukční i ekonomický potenciál.

Analýza struktury obyvatelstva provedená na základě rozboru základních charakteristik obyvatelstva podle sčítání lidu v roce 1921 a 1930, ukázala na specifika slovenské populace.

Koncentrace a urbanizace obyvatelstva se vyvíjela úspěšně ve směru zvyšování podílu obyvatelstva hlavně měst střední velikosti, ale ve výsledku přispěla i ke zvýšení podílu obyvatelstva nejprve jednoho a později dvou velkoměst: Bratislavy a Košic.

Věkové složení obyvatelstva charakterizovalo populaci Slovenska jako „mladou“ a to jak v roce 1921, tak i v roce 1930. „Index mládí“ jako počet obyvatel mladších 15 let na 100 obyvatel starších 60 let byl velmi příznivý a tím byl příznivý i ukazatel „indexu stáří“. „Index ekonomické-sociální závislosti“ prezentující poměr počtu obyvatelstva v produkčním a mimoprodukčním věku byl příznivý jak v roce 1921, tak i v roce 1930. Stárnutí obyvatelstva postupovalo na Slovensku poměrně pomalu a mělo příznivé reprodukční důsledky.

Závislost obyvatelstva na základních ekonomických odvětvích se přesouvala od zemědělství, lesnictví a rybníkářství ve prospěch průmyslu a výrobních odvětví a ve prospěch terciárního ekonomického sektoru za první republiky velmi pomalu a proti politickým a sociálním záměrům značně neuspokojivě. Podíl obyvatelstva závislého na primárním ekonomickém sektoru zůstával stále velmi vysoký a podílel se nesporně i po první světové válce na značně vysokém vystěhovalectví do ciziny, a v menším rozsahu i do českých zemí. Na zpomalení industrializace Slovenska se podílela i nezaměstnanost ve třicátých letech s vrcholem v roce 1935. Zbývající mírová léta nemohla předchozí vývoj vykompenzovat.

Politický, ekonomický a sociální charakter měly dva důležité kvalitativní ukazatele slovenské populace. Prvním bylo národnostní složení obyvatelstva Slovenska. Odnárodnování slovenského obyvatelstva Slovenska charakteristické pro vývoj národnostního složení před rokem 1918, se vznikem Československé republiky zastavilo. Počet obyvatel slovenské národnosti po roce 1918 rostl a jeho podíl se stabilizoval na hladině kolem 66 až 67%. Význam a podíl obyvatelstva maďarské národnosti klesal jen velmi mírně, proto nebylo oprávněné argumentovat „slovakizační“ politikou státu. Podíl Čechů na Slovensku rostl a přispíval tak ke zvyšování podílu

unitární „československé národnosti“ na Slovensku, čelící tak nepřátelské propagandě o uměle vzniklém státu po roce 1918, s vysokým podílem národních minorit.

Vysoce kulturní, ale také vysoce politický význam mělo na Slovensku náboženské složení jeho populace. Během poválečných let se ukázalo, že „odřímštění“ Slovenska ve smyslu potlačení římskokatolické majority a jeho sekularizace byly jen politicko-kulturním mýtem. Podíl římských katolíků na obyvatelstvu se nejen nesnížil, ale dokonce nepatrně vzrostl. To mohl být argument proti politice hlásající, že nový režim bojuje proti náboženským citům obyvatelstva. Na politiku usmíření státu a církví na Slovensku však už nebyl do roku 1938 čas.

Retrospektivní vývoj obyvatelstva sestavený z výsledků populačních censů let 1869 až 1930 ukázal jednotlivé intercensální etapy jako demograficky odlišné. Tempo růstu počtu obyvatelstva záviselo nejen na jeho přirozené reprodukci, která se měnila nestejným tempem klesání porodnosti a úmrtnosti, ale také na měnicích se saldech stěhování. Migrační ztráty Slovenska byly po celou jeho demografickou historii velmi značné a snížily se teprve koncem třicátých let 20. století.

Mezinárodní srovnání ukazatelů přirozené reprodukce obyvatelstva reprezentované ukazatelem porodnosti a úmrtnosti zařadilo Slovensko mezi země s vysoce neefektivní reprodukcí (vysoká porodnost, ale také vysoká úmrtnost). Míra neefektivnosti byla zvláště vysoká v 20. letech minulého století, avšak ve 30. letech se mírně snížila. Slovensko patřilo ve středoevropském prostoru k populaci s vyšší dynamikou než vykazovaly ostatní státy resp. země tohoto regionu. Tento charakter si zachovalo přinejmenším i po dobu celé následující jedné generace.

PŘÍLOHA 1

Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919. Vydalo ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska.

Bratislava 1920, 211 stran

Predmluva

Keď po svetovej vojne 1914/1918 národ československý, za tisíc rokov rozdvojený, znovu sa spojil, bolo jednou z najdôležitejších potrieb prevedenie nového sčítania ľudu na Slovensku.

Stalo sa tak v pomeroch veľmi nepriaznivých a treba ďakovať obetavej práci povolaných činiteľov a úradov, že sčítanie, vtedy politicky najvýznamnejšie, bolo možno previesť v krátkom čase pri ťažkostiach vzniklých vtedajším vpádom maďarských bolševikov na Slovensko.

Sčítanie toto ako mimoriadne, dotýkalo sa hlavne pomerov populačných, národnostných a náboženských, ponechávajúc ostatné štatistické dáta budúcemu riadnemu sčítaniu.

Poneváž však administratíva Slovenska, verejnosť a tiež československá vzájomnosť, nemaly riadneho miestopisu Slovenska, bolo treba vydať tiež tento „Soznam miest na Slovensku“.

I to stalo sa v pomeroch čo najviac nepriaznivých, lebo sčítanie ľudu pre krátkosť času, ako aj pre neustálenosť pomerov administratívnych, vtedy len sa tvoriacich, nemohlo poskytnúť úplných správ miestopisných, ktoré bolo treba zadovážiť si zvláštnym dotazovaním u úradov administratívnych, súdnych, poštových a pod., začo im treba vysloviť zvláštne uznanie za ochotnú spoluprácu.

Nie menšie ťažkosti byly so slovenskými menami miest, v poslednom čase takmer úplne pomad'arčenými. Tu bolo treba pátrať po správnom slovenskom mene v archívoch administratívnych úradov i v odbornej literatúre, z ktorej s povďakom použité bolo III. zkráteného vydania knihy prof. dr. Niederleho „Místopis a národnostní statistika obcí slovenských“ a knihy Jána Lipszkého „Repertorium Locorum objectorumque in XII. tabulis Mappae Regnorum Hungariae“ z roku 1808 a sú v knihe tejto uvedené tie slovenské mená miest, ktoré byly zistené a nie mená novo tvorené. Na žiaden spôsob tedy nie je toto vydanie prejedikované budúcemu úradnému pomenovaniu miest ministerstvom vnútra vo smysle zákona zo dňa 14. apríla 1920 číslo 266 Sb.z. a n.

Po stránke jazykovej a pravopisnej, nakoľko to bolo prípustné bez újmy historičnosti mien, nápomocný bol s nevšednou láskavosťou, nezištne, univerzitný lektor reči slovenskej Bohumil Haluzický v Bratislave.

Tak povstala táto kniha. Predkladáme ju verejnosti a prosíme, aby bola prijatá s uznaním ťažkostí s akými bola vydaná.

V Bratislave v mesiaci prosinci 1920

Administratívne oddelenie ministerstva
s plnou mocou pre správu Slovenska

PŘÍLOHA 2

Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919. Vydalo ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska.

Bratislava 1920, 211 stran.

IV.
CELKOVÝ PREHLAD

1. Počet obyvateľstva na Slovensku

Rok 1919	Pohlavie	
	Muži	Ženy
	1 422 506	1 525 801

Rok	Národnosť										
	Spolu	Československá	Rusínska	Maďarská	Nemecká	Iná					
1880	2 474 221	1 501 619	60,69%	89 010	3,60%	553 470	22,37%	225 504	9,11%	104 618	4,23%
1890	2 606 655	1 603 717	61,52%	96 331	3,70%	645 698	24,77%	234 056	8,98%	26 853	1,03%
1900	2 816 912	1 704 591	60,51%	99 120	3,52%	764 051	27,12%	215 427	7,65%	33 723	1,20%
1910	2 952 781	1 689 698	57,22%	111 280	3,77%	901 792	30,54%	198 876	6,74%	51 135	1,73%
1919	2 948 307	1 962 766	66,57%	93 411	3,17%	692 831	23,50%	143 589	4,87%	55 710	1,89%

Rok	Vyznanie											
	Rímskokatolícke	Gréckokatolícké	Evanjelické a.v.	Evanjelické reform.	Izraelitské	Iné						
1919	2 088 751	70,8%	203 255	6,9%	369 414	12,5%	143 807	4,9%	139 134	4,7%	3 946	0,1%

2. Počet obcí na Slovensku

Rok	Súhrn	Zastúpenie československého obyvateľstva (%)									
		0,01 - 10	10 - 20	20 - 30	30 - 40	40 - 50	50 - 60	60 - 70	70 - 80	80 - 90	90 - 100
1880	3 527	677	92	36	26	18	42	64	161	668	1 559
1890	3 533	673	72	35	25	30	28	57	127	454	1 812
1900	3 542	641	67	42	31	31	52	53	140	425	1 818
1910	3 542	626	63	44	34	48	65	83	161	470	1 612
1919	3 542	545	119	63	38	52	41	52	101	282	2 087

3. Počet administratívnych obvodov na Slovensku

Žúp	16
Municipálnych miest	4
Služovských okresov	95
Magistrátnych miest	30
Notariátov	964

Vydal: **Inštitút informatiky a štatistiky**
Dúbravská 3, 842 21 Bratislava

V edícií: **Akty**

Pod číslom: **1**

Počet strán: **28**

Počet výtlačkov: **100**

Tlač: **DAMI ART, s.r.o.**

5-2002-A/1